

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیه السلام

www.ghaemiyeh.com
www.ghaemiyeh.org
www.ghaemiyeh.net
www.ghaemiyeh.ir

مرکز پژوهش‌های اسلامی، تهران، ۱۳۹۵

چهارشنبه سوری

گذشتی ایامی پرشمار، بر روی زمین‌ها و پیاده‌های مراسم چهارشنبه سوری.

برای رفتن و ماندن، تفریح، مسرتن و لذت بردن

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

چهارشنبه سوری

نویسنده:

ابراهیم فتحی

ناشر چاپی:

مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۸	چهارشنبه سوری : گزارش اجمالی پژوهش بررسی زمینه ها و پی آمدهای مراسم چهارشنبه سوری
۸	مشخصات کتاب
۸	اشاره
۱۱	فهرست مطالب
۱۴	پیش گفتار
۱۶	فصل اول: کلیات
۱۶	اشاره
۱۷	۱. طرح مسئله
۱۸	۲. پرسش اصلی
۱۸	۳. اهداف تحقیق
۱۹	۴. سؤالات تحقیق
۲۰	۵. فایده تحقیق
۲۱	فصل دوم: مبانی نظری
۲۱	اشاره
۲۲	۱. ریشه های تاریخی چهارشنبه سوری
۲۵	۲. شکل های برگزاری چهارشنبه سوری در گذشته
۲۸	۳. چهارشنبه سوری از نظر علما و مراجع دینی
۳۰	۴. دیدگاه های جامعه شناختی درباره تبیین مسئله
۳۰	اشاره
۳۱	مفهوم جامعه پذیری
۳۱	نهادهای اجتماعی
۳۲	ویژگی های نهادهای اجتماعی
۳۳	کارکرد نهادهای اجتماعی

۳۶	۵. نوجوانی
۳۶	اشاره
۳۶	ویژگی های نوجوانی
۳۹	فصل سوم: روش تحقیق
۳۹	اشاره
۴۰	روش تحقیق
۴۰	اشاره
۴۰	۱. پرسش نامه
۴۰	اشاره
۴۰	الف- سؤالات زمینه ای یا وضعیتی ب- سؤالات مربوط به سنجش متغیرها با استفاده از طیف لیکرت و به صورت چهار و دو گزینه ای بیان گردیده است.
۴۰	اشاره
۴۰	آزمون پرسش نامه
۴۱	اعتبار ۱
۴۲	روایی ۱ طیف های پرسشنامه
۴۲	۲. مشاهده نامه
۴۲	۳. مصاحبه عمیق
۴۴	فصل چهارم: خلاصه یافته ها
۴۴	اشاره
۴۵	۱. پیمایش
۴۵	اشاره
۴۶	اجرای مراسم
۴۷	دلایل روی آوری به مراسم
۴۷	سخت گیری
۴۹	انتظار از مسئولان
۴۹	دیدگاه
۴۹	خط مشی ها

۵۰	۲. مصاحبه ها
۵۱	۳. مشاهدات
۵۲	۴. تحلیل یافته ها:
۵۶	فصل پنجم: جشن چهارشنبه سوری
۵۶	اشاره
۵۷	۱. ریشه تاریخی چهارشنبه سوری
۶۰	۲. فلسفه چهارشنبه سوری
۶۲	۳. خرافات و مسائل بی پایه چهارشنبه سوری
۶۸	۴. مراسم عقلائی چهارشنبه سوری
۶۸	اشاره
۶۸	الف) پختن آش ابودردا و آش بیمار:
۶۸	ب) تقسیم آجیل چهارشنبه سوری:
۶۸	ج) رفتن به دامان طبیعت:
۶۹	د) آب پاشی و آب بازی:
۷۰	هـ) تخلیه اجاق زمستان:
۷۰	۵. نقش دولت ها و نهادهای عمومی در مراسم جشن
۷۳	۶. سیاست ها و راه کارها
۸۰	نتیجه گیری
۸۱	درباره مرکز

چهارشنبه سوری : گزارش اجمالی پژوهش بررسی زمینه ها و پی آمدهای مراسم چهارشنبه سوری

مشخصات کتاب

سرشناسه : فتحی، ابراهیم، ۱۳۴۸ -

عنوان و نام پدیدآور : چهارشنبه سوری : گزارش اجمالی پژوهش « بررسی زمینه ها و پی آمدهای مراسم چهارشنبه سوری» / ابراهیم فتحی، هادی صادقی؛ ناظر طرح حسین شرف الدین؛ تهیه کننده مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما.

مشخصات نشر : قم: دفتر عقل، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۷.

مشخصات ظاهری : [۴]، ۷۳ ص. مصور.

فروست : مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما؛ ۱۴۱۹.

شابک : ۹۵۰۰ ریال : ۹۶۴-۹۷۸-۲۷۶۱-۹۹-۹

وضعیت فهرست نویسی : برون سپاری.

یادداشت : کتابنامه به صورت زیرنویس.

موضوع : چهارشنبه سوری -- آداب و رسوم

موضوع : ایران -- آداب و رسوم و زندگی اجتماعی

شناسه افزوده : صادقی، هادی، ۱۳۴۱ -

شناسه افزوده : شرف الدین، سیدحسین، ۱۳۴۰ -، ناظر

شناسه افزوده : صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران. مرکز پژوهشهای اسلامی

رده بندی کنگره : GT۴۸۷۴ / ۲آ ف ۲۲ ۱۳۸۷

رده بندی دیویی : ۳۹۴/۲۶۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی : ۱۶۸۸۱۸۷

ص: ۱

اشاره

چهارشنبه سوری

کد: ۱۴۱۹

نویسنده: ابراهیم فتحی و هادی صادقی

تهیه کننده: مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

ناشر: دفتر عقل

نوبت چاپ: اول / ۱۳۸۷

چاپ: زلال کوثر

شمارگان: ۵۰۰۰

بها: ۹۵۰۰ ریال

نشانی: قم، بلوار امین، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

تلفن: ۲۹۱۹۶۷۰ - ۰۲۵۱ دورنگار: ۲۹۱۵۵۱۰

تهران: جام جم، ساختمان شهید رهبر، طبقه زیرزمین

تلفن: ۲۲۰۱۴۷۳۸ نمابر: ۲۲۱۶۴۹۹۷

www.irc.ir - Email: info@irc.ir

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۷۶۱-۹۹-۹ / ۹۷۸-۹۶۴-۲۷۶۱-۹۹-۹ ISBN:

ص: ۳

فهرست مطالب

فهرست مطالب

پیش گفتار ۱

فصل اول: ۳

کلیات ۳

۱. طرح مسئله ۴

۲. پرسش اصلی ۵

۳. اهداف تحقیق ۵

۴. سؤالات تحقیق ۶

۵. فایده تحقیق ۷

فصل دوم: ۸

مبانی نظری ۸

۱. ریشه های تاریخی چهارشنبه سوری ۹

۲. شکل های برگزاری چهارشنبه سوری در گذشته ۱۲

۳. چهارشنبه سوری از نظر علما و مراجع دینی ۱۵

۴. دیدگاههای جامعه شناختی درباره تبیین مسئله ۱۷

مفهوم جامعه پذیری ۱۸

نهادهای اجتماعی ۱۸

ویژگی های نهادهای اجتماعی ۱۹

ص: ۴

کارکرد نهادهای اجتماعی ۲۰

۵. نوجوانی ۲۳

ویژگی های نوجوانی ۲۳

فصل سوم: ۲۶

روش تحقیق ۲۶

روش تحقیق ۲۷

۱. پرسشنامه ۲۷

الف- سؤالات زمینه ای یا وضعیتی ۲۷

آزمون پرسشنامه ۲۷

اعتبار ۲۷

روایی طیف های پرسشنامه ۲۸

۲. مشاهدهنامه ۲۸

۳. مصاحبه عمیق ۲۸

فصل چهارم: ۳۰

خلاصه یافته ها ۳۰

۱. پیمایش ۳۱

اجرای مراسم ۳۲

دلایل روی آوری به مراسم ۳۳

سخت گیری ۳۳

ص: ۵

انتظار از مسئولان ۳۴

دیدگاه ۳۴

خط مشی ها ۳۴ا

۲. مصاحبه ها ۳۵

۳. مشاهدات ۳۶

۴. تحلیل یافته ها: ۳۷

فصل پنجم: ۴۱

جشن چهارشنبه ۴۱

۱. ریشه تاریخی چهارشنبه سوری ۴۲

۲. فلسفه چهارشنبه سوری ۴۵

۳. خرافات و مسائل بیپایه چهارشنبه سوری ۴۷

۴. مراسم عقلانی چهارشنبه سوری ۵۳

۵. نقش دولت ها و نهادهای عمومی در مراسم جشن ۵۴

۶. سیاست ها و راه کارها ۵۷

نتیجه گیری ۶۴

ص: ۶

در سال‌های اخیر «چهارشنبه سوری» - با همه رویدادهای حاشیه‌ای آن - به موضوعی جنجال برانگیز و با تبعات مختلف فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و امنیتی تبدیل شده و توجه بسیاری از پژوهشگران و کارشناسان را به خود جلب کرده است. در این میان وجود دیدگاه‌های متفاوت و گاه متعارض در مورد اصل چهارشنبه سوری و چگونگی پرداختن نهادها و سازمان‌های مختلف دولتی و غیردولتی به این موضوع و همچنین نبود تحلیل‌های دقیق و علمی درباره زمینه‌ها و عوامل احیای دوباره مراسم چهارشنبه سوری در کشور، مانع اتخاذ سیاستی جامع و همه‌جانبه در زمینه این پدیده اجتماعی شده است.

با توجه به نکات یادشده، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما به سفارش شورای فرهنگ عمومی و با حمایت استانداری قم از اواخر سال ۱۳۸۶ انجام پژوهشی گسترده را درباره زمینه‌های شکل‌گیری و پی‌آمدهای

چهارشنبه سوری با دو گرایش پژوهش نظری و میدانی در دستور کار خود قرار داد.

در بخش مطالعات نظری این پژوهش، با بهره گیری از منابع مختلف تاریخی و مردم شناسی، تاریخچه چهارشنبه سوری، آئین های رایج چهارشنبه سوری در مناطق مختلف ایران، و دیدگاه های جامعه شناختی در زمینه این مراسم ارائه شده است.

در بخش مطالعات میدانی این پژوهش نیز که در چهارشنبه سوری سال گذشته در شهر قم انجام شده، در این مطالعات با بهره گیری از ابزارهای مختلفی چون پرسشنامه، مصاحبه و مشاهده و اعمال، دیدگاه های جوانان مناطق مختلف این شهر در مورد این مراسم و چگونگی برگزاری آن جمع آوری و تحلیل شده است.

در پایان لازم می دانیم از همه عزیزانی که در به ثمر رسیدن این طرح پژوهشی همکاری کرده اند به شرح زیر تشکر کنیم:

۱. مجری پژوهش میدانی جناب آقای فتحی و همکارانشان،

۲. نویسنده فصل پنجم حجت الاسلام و المسلمین هادی صادقی.

۳. ناظر محترم پژوهش میدانی جناب آقای دکتر حسین شرف الدین؛

۴. معاون محترم پشتیبانی و توسعه منابع انسانی استانداری قم، جناب آقای سید حشمت الله احمدزاده؛ ۵. مدیر کل محترم وقت دفتر آموزش و پژوهش استانداری قم جناب آقای دکتر حسین اخوان علوی؛ ۶. شورای فرهنگ عمومی استان قم.

مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

ص: ۲

فصل اول: کلیات

اشاره

فصل اول: کلیات

زیر فصل ها

۱. طرح مسئله

۲. پرسش اصلی

۳. اهداف تحقیق

۴. سؤالات تحقیق

۵. فایده تحقیق

ص: ۳

آداب و رسوم، مراسم و جشن های ملی هر جامعه یا ملتی کارکرد انسجام بخشی و ایجاد یکپارچگی را بر عهده دارند. از آنجا که ویژگی این نوع عناصر فرهنگی، به جا آوردن آنها توسط عده زیادی از افراد یک جامعه است و نیز از نسلی به نسل دیگر منتقل می گردد لذا می توان انتظار داشت که مراسم و جشن ها موجب حفظ هویت های فرهنگی، میراث تاریخی و در نهایت پایداری اجتماعی باشند. مراسم و جشن های ملی همچون سمبل های فرهنگی هستند که پیرامون آنها تفاسیر بین الأذهانی نسبتاً مشترکی وجود دارد و وجود این اشتراک، موجب شکل گیری هویت فرهنگی مشترک نیز خواهد شد. مراسم چهارشنبه سوری یکی از جشن های ملی ایرانیان است که در طول قرون متمادی در کشورمان و برخی کشورهای همسایه وجود داشته است. بررسی اشکال اولیه اجرای این مراسم نشان می دهد که هم اکنون عناصر فرهنگی مختلفی که در برگزاری آن حاکم است، تعدیل و تخفیف یافته و به عنصری خاص محدود شده است. تعدیل و تخفیف در عناصر فرهنگی مراسم چهارشنبه سوری لزوماً مایه نگرانی نیست، چرا که سایر مراسم اجتماعی نظیر ازدواج، تدفین، تولد و غیره نیز چنین وضعیتی یافته است. از منظر آسیب شناسی اجتماعی، تخفیف و تعدیل مراسم چهارشنبه سوری و محدود شدن آن به آتش بازی و ترقه و نارنجک؛ صدماتی به امنیت و آرامش و نظم عمومی وارد ساخته است.

قائم مقام سازمان آتش نشانی و خدمات ایمنی تهران به آمار حریق، حوادث و مجروحان مراسم چهارشنبه سوری سال های ۸۰ تا ۸۴ اشاره می کند: در سال ۸۰ در مجموع ۵۸ حریق و حادثه در این مراسم به وقوع پیوست که باعث مجروح شدن ۱۵ شهروند شد. در سال ۸۱ هم ۴۹ حریق و حادثه با ۲۸ مجروح به وقوع پیوست. وی ادامه می دهد: در سال های ۸۲ و ۸۳ هم به ترتیب ۲۴ و ۴۲ حریق و حادثه رخ داد که مجروح شدن ۱۶ و ۱۱ نفر از شهروندان تهرانی را رقم زد. او با بیان اینکه در سال گذشته تعداد حریق و حوادث مراسم چهارشنبه سوری با رشد چشمگیری مواجه بوده است ، گفت: در مراسم سال گذشته در مجموع ۱۳۹ حریق و حادثه در سطح پایتخت اتفاق افتاد که منجر به مجروح شدن ۹ شهروند شد.

۲. پرسش اصلی

۲. پرسش اصلی

پرسش اصلی این مطالعه قائم مقام سازمان آتش نشانی و خدمات ایمنی تهران به آمار حریق، حوادث و مجروحان مراسم چهارشنبه سوری سال های ۸۰ تا ۸۴ اشاره می کند: در سال ۸۰ در مجموع ۵۸ حریق و حادثه در این مراسم به وقوع پیوست که باعث مجروح شدن ۱۵ شهروند شد. در سال ۸۱ هم ۴۹ حریق و حادثه با ۲۸ مجروح به وقوع پیوست. وی ادامه می دهد: در سال های ۸۲ و ۸۳ هم به ترتیب ۲۴ و ۴۲ حریق و حادثه رخ داد که مجروح شدن ۱۶ و ۱۱ نفر از شهروندان تهرانی را رقم زد. او با بیان اینکه در سال گذشته تعداد حریق و حوادث مراسم چهارشنبه سوری با رشد چشمگیری مواجه بوده است ، گفت: در مراسم سال گذشته در مجموع ۱۳۹ حریق و حادثه در سطح پایتخت اتفاق افتاد که منجر به مجروح شدن ۹ شهروند شد.

آن است که:

چرا اجرای مراسم چهارشنبه سوری؛ شکل آسیب زایی به خود گرفته است و نقش نهادهای اجتماعی در اصلاح آن چیست؟

۳. اهداف تحقیق

۳. اهداف تحقیق

اجرای این تحقیق چند هدف عمده داشته است:

شناخت اشکال فعلی اجرای مراسم چهارشنبه سوری؛

شناخت نگرش افراد نسبت به مراسم چهارشنبه سوری؛

ص: ۵

بررسی نقش نهادهای اجتماعی کننده در نوع تعامل فرد با مراسم چهارشنبه سوری؛

شناخت انتظارات و خواسته های جوانان از مسئولان در قبال چهارشنبه سوری؛

شناخت راهکارهای اصلاح اشکال آسیب زای اجرای مراسم چهارشنبه سوری.

۴. سوالات تحقیق

۴. سوالات تحقیق

با ارجاع به مطالعات مردم شناختی؛ چهارشنبه سوری در قدیم و در استان های مختلف کشور به چه شکلی اجرا می شد؟

نگرش جوانان به چهارشنبه سوری چگونه است؟

آیا چهارشنبه سوری در خانواده های ساکن شهر قم اجرا می شود؟ چرا اجرا می شود یا نمی شود؟

جوانان چقدر این جشن را ضروری می دانند؟

دلیل توجه و علاقه گروه های سنی جوان به مراسم چهارشنبه سوری چیست؟

نقش نهادهای اجتماعی کننده در موضوع چهارشنبه سوری چیست؟

آثار و پیامدهای اجرای چهارشنبه سوری در شکل موجود آن چیست؟

چگونه می توان چهارشنبه سوری را از وضعیت آسیب زای فعلی خارج ساخت؟

ص: ۶

از یافته های تحقیق حاضر دستگاه های فرهنگی مختلفی می توانند بهره مند شوند. به بیان روشن تر:

الف) دستگاه ها و نهادهای فرهنگی: از آنجا که در بخش های مختلفی از پرسشنامه و مصاحبه نامه، سؤالاتی مطرح شده است که به عملکرد نهادهای فرهنگی ارتباط دارد، این نهادها می توانند از یافته های این تحقیق جهت سیاستگذاری فرهنگی در سال های آتی بهره مند شوند. صداوسیما، سازمان ملی جوانان، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و شهرداری ها از جمله این نهادها هستند.

ب) دستگاه های انتظامی و امنیتی: سؤالات و آیتم های مستقیم و غیرمستقیم بسیاری در پرسشنامه، مصاحبه نامه و مشاهده نامه وجود دارد که به عملکرد و نحوه مواجهه نیروهای انتظامی و امنیتی می پردازد. یافته های این بخش از مطالعات می تواند در سیاست گذاری این نهادها مورد استفاده واقع شود.

فصل دوم: مبانی نظری

زیر فصل ها

۱. ریشه های تاریخی چهارشنبه سوری

۲. شکل های برگزاری چهارشنبه سوری در گذشته

۳. چهارشنبه سوری از نظر علما و مراجع دینی

۴. دیدگاه های جامعه شناختی درباره تبیین مسئله

۵. نوجوانی

ص: ۸

۱. ریشه های تاریخی چهارشنبه سوری

۱. ریشه های تاریخی چهارشنبه سوری

روایت های تاریخی مختلفی درباره ریشه چهارشنبه سوری وجود دارد.

۱. جشن فروهرها: در قدیم ایرانیان باستان به پنج نیروی بشری معتقد بودند:

۱) جان (نیروی حیاتی) ۲) وجدان (دلتا) ۳) بوی (قوای تشخیص خوب و بد) ۴) روان (روحی که در آخرت مورد مؤاخذه قرار می گیرد) و بالاخره فروهر(۱) - ایرانیان باستان بر این باور بودند که پنج روز آخر سال تا پنج روز بعد از سال نو؛ فروهر افراد از دنیارفته به زمین باز می گردند و به نزد خانواده هایشان می آیند تا حال آنها را جویا شوند، به همین دلیل مراسم چهارشنبه سوری و در واقع جشن سوری به معنای جشن سرخ شکل می گیرد. (خادمی، ۱۳۷۸، ۴۳)

۲. تخلیه اجاق زمستان: در زمستان که صولت سرما مانع از انتقال خاکستر اجاق ها و تنورها به خارج از محوطه خانه ها بود و حصیرها و زیراندازها و بعضی از وسایل مستعمل را که نیاز به نگهداشت از سوی صاحبانشان نبود در گوشه ای از انبار جمع می کردند تا با گرم شدن هوا هم خاکستر و گرد و غبار را از خانه خود دور بریزند و هم وسایل کهنه را از بین ببرند پس یک روز پیشتر از چهارشنبه سوری به رخصت از اذن مؤید بزرگ و نمایندگان او؛

ص: ۹

۱- بهره ای است از نیروی خداوند که در وجود انسان ها به ودیعه نهاده شده است و پس از مرگ به سوی پروردگار باز می گردد.

آتش اجاق ها و تنورها را خاموش می کردند و این عمل را نوعی رفتار آئینی می دانستند تا بتوانند در آن روز خاکستری را که به مدت حداقل ۳ ماه در تنورها و اجاق ها انباشته شده بود و سرمای طاقت فرسای زمستانی مانع از حمل آنها به خاکدان دور از خانه ها بود به یاری و پشتیبانی همدیگر به میدان بزرگی که در حکم خاکدان بود منتقل کنند

۳. حضرت ابراهیم و آتش: بعضی با ارجاع به قرآن کریم معتقدند که در زمان حضرت ابراهیم (ع) بت پرستی رواج داشت. ایشان در یک روز که شهر خالی از سکنه بود وارد بتخانه می شود و بت ها را می شکند و بعد که مردم برمی گردند نمرودیان متوجه می شوند که این کار حضرت ابراهیم است. نمرود و نمرودیان تصمیم می گیرند که ایشان را در آتش بیندازند لذا آتشی برافروختند و حضرت ابراهیم را در منجنیق گذاشتند و در آتش انداختند ولی آتش به امر خدا سرد شد و به مجرد این اتفاق (سوخته نشدن یا سالم ماندن ابراهیم) در جمعیت تماشاچی و لوله ای به وجود آمد و عده ای طرفدار حضرت ابراهیم شدند از جمله دختر نمرود و لقبی متناسب با حادثه بر حضرت ابراهیم گذاشتند بنام زرتشت. می توان گفت که مراسم چهارشنبه سوری مربوط به حضرت ابراهیم است و جشن گرفتن آن به وسیله موحدین و مسلمین یک وظیفه ترویج از ایام الله است

۴. گذر سیاوش از آتش: طبق این روایت جشن چهارشنبه سوری ریشه در داستان گذر سیاوش از آتش در شاهنامه دارد که یک مراسم کهن و سنتی برای اثبات بی گناهی بوده است

۵. آئینی ایرانی که پس از اسلام تغییر نام داده است: گروهی معتقدند که جشن چهارشنبه سوری از آئین ایرانیان باستان است ولی بعد از اسلام تغییر نام داده است. هرودوت می گوید: پارس ها معتقدند که آتش از جوهر الهی است. بعد از اسلام هفته با نام های تکرار شونده، شنبه، یکشنبه و ... وارد تقویم ایرانی شد و از آن پس چنین سوری در شب چهارشنبه آخر سال برگزار شد که به اعتقاد اعراب روزی بدشگون بود و آنها با شادی و آتش نحوست آن را دفع می کردند و نامش چهارشنبه سوری شد

۶. قیام مختار ثقفی: چون مختار سردار معروف به موجب شنیدن خبر شهادت امام حسین (ع) و یارانش به خونخواهی شهدای کربلا- قیام کرد برای اینکه موافق و مخالف را از هم تمیز دهد و به کفار بتازد دستور داد شیعیان بر بالای بام خانه های خود آتش افروزند تا موافق و مخالف از هم تمیز داده شوند و این شب مصادف بود با شب چهارشنبه آخر سال و از آن پس مرسوم شد که ایرانیان مراسم آتش افروزی را در شب چهارشنبه آخر سال اجرا کنند.

۷. شب یلدا: در این شب خورشید گرم و لطیف پس از جدال با زمستانی سرد و سخت زائیده می شود و به همین دلیل نباید در این شب طولانی خوابید بلکه باید بیدار ماند، جشنی برپا کرد و منتظر ماند تا خورشید مظهر خیر و برکت به دنیا بیاید و زمین و زندگی را گرم کند.

۸. پیروزی فریدون بر ضحاک: برخی آئین و آراستن آتش را مربوط به روز پیروزی فریدون بر ضحاک خونخوار می دانند

۹. شب سوری نوح سامانی: در سال ۳۵۰ (ه. ق) منصور ابن نوح سامانی بر تخت سلطنت می نشیند. در روزهای پایانی سال به جوی مولیان می رود و چون شب سوری فرا می رسد دستور برگزاری آن را می دهد، آتش عظیمی افروخته می شود به حدی که کاخ سلطنتی را در کام می گیرد

۱۰. اصلاح گاه شماری توسط زرتشت: شب چهارشنبه سوری جشنی است که مانند بیشتر جشن های ایرانی که با ستاره شناسی بستگی دارند مبدأ همه حساب های علمی تقویمی است. در آن روز در سال ۱۷۲۵ پیش از میلاد، زردشت بزرگترین حساب گاه شماری جهان را نموده و کیسه پدید آورده است و تاریخ کهن را درست و منظم کرده است. به نظر بهروز در سال ۱۷۲۵ پیش از میلاد شبی که در روز آن زردشت تاریخ را اصلاح کرده است به یاد بود آن، همه ساله مردم جشن بزرگی برپا می کنند و با آتش افروزی شادی خود را اعلام می نمایند و آن رصد و اصلاح تاریخ تا کنون در هیأت و یادمان چهارشنبه سوری با جشن و شادمانی باقی مانده است.

۲. شکل های برگزاری چهارشنبه سوری در گذشته

۲. شکل های برگزاری چهارشنبه سوری در گذشته

بررسی منابع مختلف مردم شناختی نشان می دهد که مراسم چهارشنبه سوری به اشکال گوناگونی در ایران اجراء می شد که عبارتند از:

۱. آتش افروزی: به هنگام غروب خورشید سه بوته گون یا خار در حیاط خانه یا کوچه و یا میدان باز به ردیف می چیدند و آنها را آتش می زدند. ساکنان خانه از کوچک و بزرگ به ردیف از روی آتش می پریدند و هر بار جمله «زردی من از تو، سرخی تو از من» را تکرار می کردند.

ص: ۱۲

۲. مراسم کوزه شکستن: وقتی پریدن از آتش تمام می شد، در داخل کوزه کهنه ای مقداری نمک، ذغال، سکه و یا در مواردی هریک از اعضای خانواده در داخل آن سنگی می انداختند و هریک از افراد خانواده، یک بار کوزه را دور سر خود می چرخاندند، سپس به بالای پشت بام می رفتند و نفر آخری که کوزه را دور سر خود می چرخاند، آن را به بیرون از خانه می انداخت. در این مرحله هریک از افراد خانواده می گفت «درد و بلا بره تو کوزه، بره تو کوچه». این عمل به هنگام غروب انجام می شد.

۳. مراسم قاشق زنی: پس از غروب آفتاب و خلوت شدن کوی و برزن و کم شدن تردد در کوچه و بازار، دختران و زنان چادر به سر می کردند و با یک پیاله مسی و قاشق چوبی به در خانه همسایگان می رفتند. چندین بار و به روایتی چهار بار با قاشق به پیاله می زدند. همسایه نیز که از این مراسم مطلع بود، می آمد و در داخل پیاله آنها گندم، برنج و یا سایر حبوبات را می ریخت.

۴. فال گوش: کسانی که در این شب حاجتی داشتند سر چهارراه یا معبر یک عدد دندان روی زمین می گذاشتند و پشت در اتاق همسایه گوش می ایستادند و به حرف همسایه یا نخستین عابری که از کنار آنان می گذشت، گوش می دادند و هر کلمه ای که از آنها می شنیدند به فال نیک یا بد می گرفتند

نیت و فال حافظ در این شب کوزه آبی را رو به قبله می نهادند و یکی از افراد خانواده نیت می کرد و چیزی در آن کوزه می انداخت. صبح چهارشنبه، یک نفر فال حافظ می گرفت. دختر نابالغی دستش را درون کوزه می کرد و

اشیاء اعضای خانواده را از درون کوزه بیرون می آورد و با هریک فالی از حافظ می گرفت

۵. آجیل چهارشنبه سوری: این آجیل که به آن «مشکل گشا» می گفتند، دارای شگون بود و از هفت نوع تنقلات تشکیل می شد که عبارت بودند از: کشمش، نخودچی، توت، انجیر، خرماخرک (نوعی خرمای زرد و خشک)، قیسی و باسلوق

۶. رفتن به دامن طبیعت: در بعضی مناطق ایران، در چهارشنبه سوری مانند سیزده به در به صحرا می رفتند و مدتی را به پایکوبی در کنار آتش می گذراندند و به آب زلال نگاه می کردند و مادرها چند تار موی فرزند خود را می چیدند و به باد می سپردند تا درد و بلا را از آنها دور کنند

۷. گره گشائی: کسانی که بختشان به اصطلاح گره خورده یا بسته شده باشد چاره ای جز آن ندارند که شب چهارشنبه سوری گوشه دستمال یا چارقدی یا گوشه ای دیگر از جامه خود و یا پارچه ای را گره زنند و بر سر راهی بایستند و از نخستین کسی که برایشان می گذرد بخواهند که آن گره را بگشاید.

۸. دفع چشم زخم و بخت گشائی: در هر خانه ای که دخترانی داشتند و کمی از سن ازدواجشان گذشته بود شب چهارشنبه سوری آنها را با این دید که شوهر کرده و به خانه همسر رفته اند موقتاً از خانه بیرون می کردند. بعضی دیگر قفلی بر کمر دختر می بستند و از جوانی مجرد می خواستند که آن قفل را بگشاید و این کار را به فال نیک می گرفتند و معتقد بودند که بزودی بخت دختر باز می شود

۹. آتش بیمار: در خانه ای که بیمار داشت شب چهارشنبه سوری باید در شفای او می کوشیدند که بیماری او به سال دیگر نکشد. برای این کار آتش ویژه ای می پختند که میان بانوان به آتش بیمار یا «آتش امام زین العابدین بیمار (ع)» مرسوم بود

۱۰. آب پاشی و آب بازی: زنان روستایی در برخی نقاط ایران برای دور کردن آفت و بلا در غروب شب چهارشنبه آخر سال بی آنکه باکسی سخن بگویند به سر منبع رودخانه شهر یا چشمه رفته و جام یا کوزه ای آب از آن پر کرده و به خانه می آوردند. سپس آن را روی اشیاء خانه و در و دیوار می پاشیدند. گاهی آب را در راه به هر کسی که می دیدند می پاشیدند و آنها را خیس می کردند تا در سال نو سلامت و شاداب باشند.

۳. چهارشنبه سوری از نظر علما و مراجع دینی

۳. چهارشنبه سوری از نظر علما و مراجع دینی

مراجع عظام تقلید در پاسخ این پرسش که «ریشه ها و بنیاد های شکل گیری مراسم چهارشنبه سوری آخر سال چیست؟ آیا ریشه اسلامی دارد؟ خرید و فروش ملزومات چهارشنبه سوری (از قبیل ترقه و فشفشه و...) چه حکمی دارد؟» چنین فرموده اند:

حضرت آیت الله العظمی سید علی حسینی خامنه ای، رهبر معظم انقلاب: علاوه بر آنکه هیچ مبنای شرعی ندارد مستلزم ضرر و فساد زیادی است که مناسب است از آنها اجتناب شود. اگر خلاف قوانین و مقررات باشد، جایز نیست.

آیت الله العظمی ناصر مکارم شیرازی: ریشه اسلامی ندارد شادی و تفریح در صورتی که آمیخته با حرام، مردم آزاری و رفتارهای خطر آفرین نباشد مانعی ندارد. شایسته مسلمان نیست.

بقیه مراجع نیز با توجه به شکل کنونی آن که همراه مردم آزاری، ضرررسانی و خطر آفرینی است، چنین اعمالی را مشروع ندانسته اند.

برخی روشنفکران و جامعه شناسان و روانشناسان اجرای مراسم چهارشنبه سوری را به عنوان فرهنگ گذشته و نیاکان مطرح می کنند. تقلید از فرهنگ گذشته و نیاکان بدون تعقل و تتبع امر پسندیده و علمی نیست قرآن در این باره می فرماید «بل قالوا انا وجدنا آباءنا علی امه وانا علی آثارهم مهتدون و کذالک ما ارسلنا من قبلك فی قریه من نذیر الا قال مترفوها انا وجدنا آباءنا علی امه وانا علی آثارهم مقتدون(۱)» بلکه گفتند ما پدران خودمان را بریک طریقه یافته ایم و ما هم همان طریقه پدران خود را پی می گیریم و می رویم. و بدین گونه در هیچ شهری پیش از شما هشدار دهنده ای نفرستادیم مگر آنکه خوشگذرانان آنان گفتند ما پدران خود را بریک طریقه یافته ایم و ما هم همان طریقه پدران خود را رهسپاریم.

بدیهی است که مراسم چهارشنبه سوری در وضع فعلی اش مورد تأیید هیچ فرد آگاه و دلسوزی قرار نمی گیرد. نه تنها از نظر شرعی، که از دید عقلی و عرفی نیز نمی توان آسیب رساندن به جان و مال و امنیت اجتماعی را تجویز کرد.

ص: ۱۶

البته باید این نکته را نیز گوشزد کرد که برخی آیین های رایج در چهارشنبه سوری که در گذشته به شکلی معقول و مفید برگزار می شده، امروزه نیز می تواند به صورتی عقلانی برگزار گردد و مضمونی ارزشمند پیدا کند. اگر بتوان شکلی از مراسم جشن طراحی کرد، که ضمن پرهیز از خرافات و آسیب های جانی، مالی و اجتماعی فعلی، محلی برای شادی معقول و تخلیه هیجانات جوانی در محدوده مجاز شرعی باشد، نه تنها مورد مخالفت علمای اسلام قرار نمی گیرد، که می تواند تأیید آنان را نیز با خود داشته باشد، البته مشروط به آن که محتوای مراسم:

۱. غیرشرعی نباشد؛

۲. زیان بار نباشد؛

۳. همراه مردم آزادی نباشد؛

۴. شادی معقول باشد،

۵. مدیریت شود و امکان مهار و هدایت هیجانات جوانی در آن وجود داشته باشد.

در این صورت می توان امیدوار بود که این مراسم، تبدیل به محلی برای افزایش وحدت و همدلی مردم با نظام می شود و به جای اینکه تهدیدی امنیتی به حساب آید (چنان که در برخی سال های اخیر چنین شده بود) فرصتی نیروآفرین و نشاط آور برای جامعه باشد.

۴. دیدگاه های جامعه شناختی درباره تبیین مسئله

اشاره

۴. دیدگاه های جامعه شناختی درباره تبیین مسئله

هدف اصلی این تحقیق شناخت وضع موجود اجرای مراسم چهارشنبه سوری در بین نوجوانان و جوانان و ارائه راهکارهایی جهت اصلاح

ص: ۱۷

آن بوده است و به همین منظور چارچوب نظری و روشی مشخصی برای دستیابی به هدف مذکور تعریف شد.

مفهوم جامعه پذیری

مفهوم جامعه پذیری

جامعه پذیری یا اجتماعی شدن (Socialization) فرایندی است که انسان ها از طریق آن شیوه های زندگی جامعه خود را یاد می گیرند، شخصیتی کسب می کنند و به عنوان عضو یک جامعه آمادگی عملکرد را به دست می آورند (کوئن، ۱۳۷۶، ۷۴).

هر فرایندی در جامعه به دنبال اهدافی است. فراگرد اجتماعی شدن نیز چند هدف دارد که عبارتند از:

- ۱- فرد باید مهارت هایی را که برای زندگی در یک جامعه لازم است، یاد بگیرد.
 - ۲- فرد باید بتواند با دیگران به گونه مؤثری ارتباط برقرار کند و توانایی خواندن و نوشتن و سخن گفتن را فرا بگیرد.
 - ۳- فرد باید یاد بگیرد که نیازهای غیر جسمانی و جسمانی چون قضای حاجت را به شیوه های اجتماعی و مقبول تأمین نماید.
 - ۴- فرد باید ارزش ها و باورهای بنیادی جامعه را ملکه ذهن خود سازد. (کوئن، ۱۳۷۶، ۷۶).
- قبل از بحث درباره نهادهای جامعه پذیری، ابتدا لازم است از چیستی نهاد اجتماعی سخن گفته شود.

نهادهای اجتماعی

نهادهای اجتماعی

ص: ۱۸

«بروس کوئن» معتقد است که نهاد نظام سازمان یافته و پایداری از الگوهای اجتماعی است که برخی رفتارهای تأیید شده و یکنواخت را برای برآورده کردن نیازهای بنیادی جامعه ایجاد می کند. (کوئن، ۱۳۷۶: ۱۱۰).

در تعریف دیگری از نهاد آمده است که «نهاد ساختی است نسبتاً پردوام از الگوهای رفتاری، از نقش ها و از روابطی که اشخاص به طرز التزام آور و یکنواخت برای تأمین نیازهای اجتماعی پایه ایجاد کرده اند.» (نیک گهر، ۱۳۷۳: ۲۴۳).

ویژگی های نهادهای اجتماعی

ویژگی های نهادهای اجتماعی

۱. هر نهادی برای تأمین به هدف هایش باید کارکردهای چندگانه ای را انجام دهد. برای مثال، نهاد خانواده با هدف نظم و نسق دادن به تولید مثل بر روابط جنسی نظارت می کند.

۲. نهادها ارزش های غایی اعضایشان را متبلور می سازند. برای مثال نهادهای مذهبی دربرگیرنده ارزش های مقدس آرمانی و آیین ها و مراسم و تشریفات مذهبی یک جامعه است (کوئن، ۱۳۷۶: ۱۱۰).

۳. نهادها به نسبت پایداری دارند، چندان که الگوهای رفتاری جا افتاده در نهادها به صورت بخشی از سنت فرهنگی یک جامعه درمی آیند.

۴. مبانی اجتماعی نهادها چندان گسترده اند که فعالیت هایشان گستره وسیعی از جامعه را می پوشانند. هر تغییر چشمگیری در یک نهاد احتمالاً دگرگونی هایی در نهادهای دیگر را موجب می شود.

۵. گرچه همه نهادهای یک جامعه به هم وابسته اند، ولی هر نهادی بر محور یک رشته هنجارها، ارزش ها و الگوهای رفتاری مورد انتظار؛ به شدت ساختارمند و سازمان یافته شده است.

۶. آرمان های یک نهاد معمولاً از جانب اکثریت عظیمی از اعضای جامعه پذیرفته شده است. حال چه آنها در این نهاد عملاً مشارکت داشته باشند و چه نداشته باشند. (کوئن، ۱۳۷۶، ۱۱۱)

کارکرد نهادهای اجتماعی

کارکرد نهادهای اجتماعی

کارکردهای عام نهادهای اجتماعی جدای از نوع خاص آنها، عبارتند از:

۱. نهادها الگوی رفتار اجتماعی مناسب را در موقعیت های گوناگون در اختیار فرد می گذارند.

۲. نهادها از طریق فرایند اجتماعی شدن، شیوه های رفتار شایسته و ناشایسته را به افراد نشان می دهند.

۳. نهادها نقش های گوناگونی را برای فرد فراهم می کنند و رفتار نقشی شایسته ای را برای انسان مشخص می سازند.

۴. نهادها به افراد جامعه می آموزند که بهترین شیوه رفتار، همان رفتار باثبات و همساز نهادمند شده است.

۵. نهادها در جهت تنظیم و نظارت بر رفتار اجتماعی عمل می کنند. از آنجا که نهادها چشمداشت های پذیرفته شده جامعه را متبلور می سازند، ندیده گرفتن این چشمداشت ها عواقب ناخوشایندی را برای افراد به بار می آورد. (کوئن: ۱۳۷۶، ۱۱۲)

ص: ۲۰

۶. نهادها رفتار اجتماعی مشخص را ساده می کنند. هر فرد پس از تولد شیوه های رفتار اجتماعی را خود ابداع نمی کند، بلکه از محیط پیرامون خود فرامی گیرد. دو نهاد خانواده و آموزش و پرورش شیوه های مناسب رفتار را در اختیار فرد قرار می دهند. نهادها صورت های آماده روابط اجتماعی و نقش های اجتماعی را در اختیار فرد می گذارند. (نیک گهر، ۱۳۷۵: ۲۴۴)

فردی که در جامعه زندگی می کند، در پیرامون خود با معانی مختلفی روبروست. او باید به درک روشنی از مفاهیم و معانی موجود در جامعه برسد تا بتواند کنش اجتماعی خود را با مسیر آن معانی سازگار کند. طی این فرایند فرد اشکال رفتار اجتماعی را فرامی گیرد و در این بین نهادهای اجتماعی متعددی وجود دارند که وظیفه انتقال معانی و نمادهای موجود در محیط های فیزیکی و فرهنگی را به فرد بر عهده دارند. به بیان روشن تر، نهادهای جامعه پذیری یا اجتماعی کننده، ارزش ها و هنجارها و رسوم موجود را به فرد می آموزند و فرد اشکال کنش اجتماعی خود را براساس این آموخته ها سامان می دهد.

شکل شماره (۱): تأثیرگذاری نهادها بر فرد (مخاطب)

رفتار اجتماعی

نهادهای جامعه پذیری

کارگزاران جامعه پذیری

ارزش ها

فرد

رفتار اجتماعی

هنجارها و رسوم

ص: ۲۱

در هر جامعه چند نهاد اساسی وجود دارد که وظیفه انتقال ارزش ها و هنجارهای اجتماعی را بر عهده دارند. در شکل زیر این نهادها نشان داده شده اند:

شکل (۲): فرایند تأثیرگذاری نهادهای جامعه پذیرکننده بر فرد

رفتار اجتماعی

ارزش ها

هنجارها

آداب و رسوم

میراث فرهنگی

قواعد رفتار

با اتخاذ رویکرد جامعه پذیری در این تحقیق از این منظر به موضوع چهارشنبه سوری نگاه کرده ایم. بدین صورت که چهارشنبه سوری مراسمی است که طی فرایند جامعه پذیری به جوانان انتقال می یابد. به عبارت دیگر هر یک عوامل جامعه پذیری که در این بخش به آنها اشاره کردیم وظیفه ایجاد موضعی مشخص درخصوص این مراسم را به اعضای خود دارند. نهاد خانواده در این بین مهمترین نقش را ایفا می نماید. اجرا شدن یا نشدن مراسم در خانواده؛ نوع طرز تلقی والدین درباره مراسم سبب شکل گیری نگرش فرزندان به چهارشنبه سوری می گردد. همچنین اتمسفر اجتماعی نهفته در گروه همسالان فرد در خصوص چهارشنبه سوری نیز می تواند تاثیرات خانواده را تعدیل یا تقویت نماید. در مجموع فرض اصلی این نوشتار آن است که اگر عوامل و نهادهای جامعه پذیری برخوردی معقولانه

ص: ۲۲

با مراسم چهارشنبه سوری داشته باشند در جوانان نیز رفتار و نگرشی معقولانه شکل می گیرد.

۵. نوجوانی

اشاره

۵. نوجوانی

بنا به ضرورت موضوع در این قسمت لازم است تا درباره دوره نوجوانی نیز مطالبی ارائه شود.

«نوجوانی» اغلب به عنوان دوره ای بین بچگی و بزرگسالی توصیف می شود. اکثر روان شناسان و جامعه شناسان این دوره را دارای اهمیت فراوانی می دانند. (شرفی، ۷۴: ۵۰)

اهمیت این دوره یعنی نوجوانی عبارت است از:

۱. یک دوره انتقال (برزخی) است. ۲. یک دوره تغییر است. ۳. سن مسئله آفرین است. ۴. زمان جستجوی هویت است. ۵. سن هراس است. ۶. زمان آرمان گرایی است. ۷. آستانه بزرگسالی است. (قبلی صص ۸۰-۵۵)

ویژگی های نوجوانی

ویژگی های نوجوانی

روان شناسان معتقدند که در دوره نوجوانی حیات عاطفی؛ احساسی میدان وسیع تری برای عمل می یابد و نوجوان از این حیث آماده بروز عکس العمل های هیجانی و عاطفی شدید است، در کل ویژگی های این دوران را می توان در موارد زیر خلاصه کرد:

۱. بی ثباتی عاطفی ۲. خواهش های متضاد ۳. افراط در احساسات ۴. احساسات نامطبوع ۵. تخیل گرایی ۶. کشف خود ۷. ماجراجویی ۸. دوستی های عاطفی.

ص: ۲۳

به دلیل اهمیت مورد اخیر، به توضیح اجمالی آنها می پردازیم:

به نظر روان شناسان نوجوانان و جوانان تمایل زیادی به دوستی و رفاقت دارند. این امر در آنان به حدی است که این مرحله از زندگی نوجوان را سن «رفیق بازی» نامیده اند. (قائمی، ۱۳۶۳: ۹۲)

در این دوره، دوستی های آتشین و توأم با اخلاص به وجود می آید. آن چنان که حاضرند خود را فدا کنند. ایشان در دوستی ها و رفاقت ها مبالغه می کنند و جنبه تندروری آنها نیز در این امر صادق است. تندروری هم در ابراز محبت وجود دارد و هم اگر روزی دوستی آنان مبدل به دشمنی شد، باز این تندروری مشاهده می شود. به نظر روان شناسان نوجوانان

«علاقه مندند که رفتار گروهی دوستان خود را تعقیب کرده و در بین جمع همانند آنها باشند». (قائمی، ۱۳۶۳: ۹۳)

نوجوانان برای کسب تأیید افراد همسن و سال خود، یعنی دوستانشان و روبرو نشدن با طرد از جانب آنان، می کوشند تا رفتار خود را با رفتار آنان همسو کنند. حتی نوع پوشش و آرایش آنان مطابق جمع دوستان است. نوع صحبت و طرز بیان مطالب به گونه ای است که توجه و تحسین دوستان را به همراه داشته باشد.

«موریس دبس» سه نوع دوستی را در دوران نوجوانی بیان می کند. دوستی های نوع اول، غالباً بین نوجوانان همسن و همچنین در محیط هایی از قبیل مدارس معمولی و با شبانه روزی شکل می گیرد و در بیشتر موارد به

علت خدمتی است که یکی در حق دیگری در یک موقعیت حاد انجام می دهد و یا در نتیجه سلب اعتماد از یک دوست قدیمی به وجود می آید.

این نوع دوستی ها با تقدیم هدایا و احساسات خالصانه به اوج می رسد و غالباً این دوستان ترجیح می دهند که همواره متعلق و منحصر به همدیگر باشند و دیگری در این ارتباط عاطفی مشارکتی نداشته باشد. دوستی های نوع دوم، بین نوجوانان و کودکان خردسال به وجود می آید که مبتنی بر حمایت نوجوان از دوست خردسال است و دوستی نوع سوم، بین نوجوان و فرد مسن تر از او به وجود می آید. (مشرقی، ۷۴: ۱۵۷)

با توجه به مطالب مذکور، درمی یابیم که گروه همسالان بویژه در دوره نوجوانی اهمیت فراوانی دارند و توجه به ویژگی های این دوران آثار مثبتی در طرح برنامه های ویژه نوجوانان در برخواهد داشت. همچنین بُعد همرنگی با گروه، برای هر عضو گروه همسالان مهم است. در این زمینه روان شناسان اجتماعی به هنجارهای (نرم) گروه اشاره می کنند. به این معنی که اگر گروه همسالان به عنوان گروه مرجع عضو خود محسوب شود، گروه در موارد مقتضی و در حالت همرنگی یا عدم همرنگی با گروه از هنجارها به عنوان تشویق یا تنبیه استفاده خواهد کرد. «یک گروه مرجع هنجاری در مقابل یک شخص بر اساس ارزیابی هایش از این شخص که مبتنی بر میزان همرنگی او با استانداردها و نگرش است عمل می کند. یعنی میزان تشویق و تنبیه او تحت تأثیر این ارزیابی ها قرار می گیرد». (کلی، ۱۳۷۷: ۱۸۴)

فصل سوم: روش تحقیق

اشاره

فصل سوم: روش تحقیق

زیر فصل ها

روش تحقیق

ص: ۲۶

روش تحقیق

اشاره

روش تحقیق

در این تحقیق از روش های کمی و کیفی استفاده شده است. پیمایش به عنوان روشی در مطالعات کمی؛ و مشاهده و مصاحبه عمیق به عنوان روش هایی در مطالعات کیفی بکار برده شدند. لذا ابزارهای جمع آوری اطلاعات نیز پرسشنامه؛ مشاهده نامه و مصاحبه نامه بود.

۱. پرسش نامه

اشاره

۱. پرسش نامه

با توجه به این که روش پیمایشی است، تکنیک مناسب این روش پرسشنامه می باشد و پرسشنامه حاوی سوالات باز و بسته می باشد و از دو قسمت تشکیل شده است.

الف- سوالات زمینه ای یا وضعیتی ب- سوالات مربوط به سنجش متغیرها با استفاده از طیف لیکرت و به صورت چهار و دو گزینه ای بیان گردیده است.

اشاره

الف- سوالات زمینه ای یا وضعیتی ب- سوالات مربوط به سنجش متغیرها با استفاده از طیف لیکرت و به صورت چهار و دو گزینه ای بیان گردیده است.

زیر فصل ها

آزمون پرسش نامه

اعتبار(۱)

روایی(۲) طیف های پرسشنامه

آزمون پرسش نامه

بعد از تهیه پرسشنامه و قبل از اجرای نهایی آن هر پرسش و کلیت پرسشنامه مورد ارزیابی قرار گرفته است. در این پیش آزمون حدود ۵۰ پرسشنامه جهت روائی و اعتبار پرسشنامه در بین جوانان شهر قم توزیع و جمع آوری شد و به روش های ذیل مورد ارزیابی قرار گرفت.

اعتبار ۱

اعتبار (۳)

جهت بررسی میزان اعتبار پرسشنامه تحقیق از اعتبار صوری (۴) استفاده شده است. بدین صورت که بعد از تهیه و قبل از اجرای نهایی، پرسشنامه به

ص: ۲۷

-۱

-۲

-۳ . validity

-۴ .Face Validity

تعدادی از پژوهشگران به عنوان داور ارائه گردید و سوالات مورد وفاق (۱) آنان و سوالات پیشنهادی پژوهشگران در پرسشنامه گنجانده شد.

روایی ا طیف های پرسشنامه

روایی (۲) طیف های پرسشنامه

جهت روایی طیف های پرسشنامه از روش دو نیمه سازی استفاده شده است به این ترتیب که سوالات به دو قسمت زوج و فرد تقسیم شد و بین دو نیمه ضریب همبستگی محاسبه گردید که نتیجه آن $R = 0.75$ شد و این مقدار گویای روایی بالای پرسشنامه است.

۲. مشاهده نامه

۲. مشاهده نامه

بیست نفر از پژوهشگران با تجربه و آموزش دیده در بیست منطقه و میدان عمومی شهر قم مستقر شده و از ساعت ۱۸ تا ۲۲ فعل و انفعالات جوانان را در کوچه و خیابان ثبت کردند.

زمان اجرای مشاهده نامه ساعت ۱۸ تا ۲۲، روز سه شنبه ۲۸/۱۲/۸۶ بوده است.

۳. مصاحبه عمیق

۳. مصاحبه عمیق

جهت بررسی افکار و لایه های پنهان دیدگاه های شهروندان در باره مراسم چهارشنبه سوری مصاحبه نامه ای تهیه و سؤالاتی پیرامون مراسم چهارشنبه سوری مطرح شد. بیست نفر دیگر از پرسشگران آموزش دیده در بیست نقطه شهر قم مستقر و از ۱۰۳ نفر از مشارکت کنندگان فعال اجرای

ص: ۲۸

۱- Consensus.

۲- Reliability.

مراسم چهارشنبه سوری اعم از مجریان و تماشاگران (غیرمشارکت کنندگان) حاضر در معابر عمومی سولاتی مطرح و پاسخ آنها را دریافت کردند.

جامعه آماری پیمایش با توجه به عنوان تحقیق جوانان (سنین ۱۵-۲۹) شهر قم می باشند. طبق سرشماری سال ۱۳۸۵ مرکز آمار ایران تعداد جمعیت این گروه سنی در شهر قم (۳۷۵۶۸۶) نفر بوده است. با توجه به ناهمگون بودن وضعیت مردم شهر قم از لحاظ اقتصادی و اجتماعی نمونه گیری طبقه ای برای این گونه جامعه مناسب تشخیص داده شد. در این تحقیق شهر قم به بیست منطقه تقسیم شده است و در داخل هر منطقه یک میدان پر رفت و آمد جهت تکمیل پرسشنامه انتخاب گردید. پرسشگران در شب چهارشنبه سوری؛ پس از استقرار در میدانی تقریباً هر ۱۵ دقیقه یک پرسشنامه از جوانان ۱۵ تا ۲۹ سال تکمیل نمودند. حجم نمونه از طریق فرمول کوکران ۳۸۴ نفر به دست آمد. جهت اطمینان بیشتر، ۵۰۰ پرسشنامه تهیه و در بین پاسخگویان توزیع شد که ۴۷۵ پرسشنامه به دست آمده، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

استخراج پرسشنامه ها نشان می دهد که از مجموع پاسخگویان ۵/۷۹ درصد مرد و ۴/۷۵ مجرد بوده اند ۴/۳۵ درصد آنان در گروه سنی ۱۵ تا ۱۹ سال، ۲/۴۹ درصد در گروه سنی ۲۰ تا ۲۴ سال و ۴/۱۵ درصد در گروه سنی ۲۵ تا ۲۹ سال قرار دارد. از لحاظ تحصیلی بیش از نیمی پاسخگویان دارای تحصیلات دیپلم و بالاتر و ۳۱ درصد آنان شاغل هستند.

فصل چهارم: خلاصه یافته ها

اشاره

فصل چهارم: خلاصه یافته ها

زیر فصل ها

۱. پیمایش

۲. مصاحبه ها

۳. مشاهدات

۴. تحلیل یافته ها:

ص: ۳۰

۱. پیمایش

(بیشتر ۴۱ درصد) پاسخگویان معتقدند که جوانان شهر قم در اجرای مراسم از فشفشه و ترقه خطرناک استفاده می کنند.

(بیشتر ۶۱ درصد) پاسخگویان معتقدند که امسال سر و صدای ناشی از ترکاندن نارنجک و ترقه نسبت به پارسال کمتر شده است.

(بیشتر ۳۸ درصد) پاسخگویان دلیل علاقه جوانان به چهارشنبه سوری را تفریح و شادی و در رده دوم (۲۹ درصد) تخلیه شور و هیجان جوانی دانسته اند.

(دوستان بیشتر ۵۱ درصد) پاسخگویان در حد بالایی به شرکت در مراسم علاقه مندند.

(دوستان بیشتر ۳۳ درصد) پاسخگویان با استفاده از فشفشه و ترقه خطرناک به اجرای مراسم می پردازند.

(بیشتر ۷۴ درصد) پاسخگویان از والدین شان در خصوص شرکت در مراسم هشدار شنیده اند و عمده این هشدارها به دوری از خطرات آتش، ترقه و نارنجک ربط داشته است.

(حدود ۳۹ درصد) پاسخگویان از معلمانشان درباره مراسم صحبت هایی شنیده اند و عمده این صحبت ها به خطرات آتش بازی ربط داشته است.

(بیشتر ۷۴ درصد) پاسخگویان از رادیو و تلویزیون درباره مراسم برنامه ای شنیده یا دیده اند و موضوع این برنامه ها نیز خطرات اجرای مراسم بوده است.

(درصد کمی ۱۹ درصد) از پاسخگویان از روحانی محل درباره چهارشنبه سوری صحبت هایی شنیده اند.

(بیشتر ۶۸ درصد) بینندگان شبکه های ماهواره ای بیان داشته اند که شبکه های ماهواره ای درباره مراسم چهارشنبه سوری برنامه داشته اند. موضوع این برنامه ها عمدتاً تشویق به حفظ سنت قدیمی ایران باستان بوده است.

(حدود ۳۸ درصد از پاسخگویان پیمایش؛ برای شرکت در مراسم چهارشنبه سوری تمایل بالایی دارند. این تمایل بیشتر در نوجوانان و جوانان دیده می شود. دلیل افراد دارای تمایل تفریح و شادی و دلیل افراد فاقد تمایل نیز دردسر و خطرناک بودن مراسم عنوان شده است.

(بیشتر ۳۲ درصد) پاسخگویان بیان داشته اند که بهتر است مراسم چهارشنبه سوری در پارک های محلات اجرا شود.

اجرای مراسم

اجرای مراسم

در خصوص شکل های اجرای مراسم نتایج زیر به دست آمد:

رفتن به میهمانی و دید و بازدید (۴۶درصد در حد زیاد و خیلی زیاد)،

خواندن اشعار حافظ و فال گرفتن (۴۱درصد)،

روشن کردن آتش و پریدن از روی آن (۵۰درصد)،

فشفشه و ترکاندن ترقه (۴۱درصد)،

ترکاندن نارنجک دست ساز (۲۰ درصد)،

پایکوبی و شادی در پارک یا خیابان (۴۷ درصد)،

ماندن در خانه و تماشای تلویزیون (۴۰ درصد) مورد ترجیح پاسخگویان بوده است.

دلایل روی آوری به مراسم

دلایل روی آوری به مراسم

در خصوص دلایل استقبال جوانان از مراسم چهارشنبه سوری نظر پاسخگویان به شرح زیر است:

مخالفت با نظام جمهوری اسلامی (۱۰ درصد)

گرایش به دوران باستان (۴۴ درصد)

تخلیه هیجان جوانی (۷۳ درصد)

علاقه به سنت ها (۶۹ درصد)

نیاز به شادی در جمع بیرون از خانه (۸۵ درصد)

تشویق رسانه های خارجی (۱۷ درصد)

خط دهی دشمن و عوامل خارجی (۱۶ درصد)

لجبازی با نیروی انتظامی (۳۱ درصد)

اسلام گریزی (۱۰ درصد)

سخت گیری

سخت گیری

میزان موافقت پاسخگویان با سخت گیری نیروی انتظامی در هر یک از موارد زیر عبارتست از:

شادی و پایکوبی در حیاط شخصی (۱۱ درصد)

روشن کردن آتش در مقابل منزل و شادی خانوادگی (۱۶ درصد)

روشن کردن آتش در معابر عمومی و ترکاندن فشش و ترقه بدون خطر (۳۹ درصد)

ترکاندن نارنجک خطرناک (۹۵ درصد)

(حدود ۴۲ درصد اجرای مراسم چهارشنبه سوری را ضروری می دانند.

انتظار از مسئولان

انتظار از مسئولان

عمده ترین انتظار پاسخگویان از مسئولان عبارت است از:

ایجاد مراکز تفریحی سالم و آتش بازی برای جوانان

برخورد جدی با عاملان پخش مواد منفجره

تدارک اماکن مشخص جهت انجام مراسم

دیدگاه

دیدگاه

(یافته ها نشان می دهد که حدود ۶۰ درصد پاسخگویان اطلاعات پایینی از اشکال سنتی مراسم چهارشنبه سوری دارند.

(در مجموع ۵۷ درصد پاسخگویان به مراسم چهارشنبه سوری نگاه مثبت و ۶/۱۱ درصد نگاه منفی دارند.

(دو متغیر دوستان و تماشای ماهواره با گرایش به مراسم چهارشنبه سوری رابطه معنی داری مشاهده شده است. سایر متغیرها تأثیری بر گرایش نداشته اند.

خط مشی ها

خط مشی ها

درباره خط مشی های مختلف در خصوص چهارشنبه سوری، موافقت در حد زیاد و خیلی زیاد پاسخگویان با هریک از موارد زیر عبارت است از:

ص: ۳۴

پخش فیلم سینمایی جذاب (۶۸ درصد)،

نورافشانی آسمان شهر (۸۲ درصد)،

تعیین نقاط خاصی برای اجرای مراسم (۸۵ درصد)،

اجرای مراسم در حیاط منزل (۲۵ درصد)، پخش فیلم های مستند حوادث سال قبل (۶۹ درصد).

۲. مصاحبه ها

۲. مصاحبه ها

مصاحبه شوندگان دلایل قابل احترام بودن چهارشنبه سوری را بدین شکل عنوان کرده اند:

(رسمی قدیمی است.

) به دلیل کارکردهایی که دارد.

) بهانه ای برای تخلیه هیجان است.

مصاحبه شوندگان دلیل علاقه جوانان را به شرح زیر دانسته اند:

) برای خودنمایی

) به دلیل تعداد زیاد شرکت کنندگان (جمعی بودن)

) به دلیل چشم و هم چشمی

) خوش گذرانی

) بیکاری

مصاحبه شوندگان مواقع و نحوه برخورد نیروی انتظامی را به شکل زیر بیان کرده اند:

) با کسانی برخورد شود که خطر ساز و مزاحم هستند.

(متعرضان به نوامیس مردم

(با جوانانی که فقط مراسم را اجرا می کنند کاری نداشته باشند.

(برخوردها باید با احترام باشد.

(برخورد خشن نداشته باشد.

درباره اینکه مراسم خرافه است یا نه، بیشتر مصاحبه شوندگان آن را خرافه ندانسته اند. دلایل آنها عبارت است از:

(سنتی قدیمی است.

(اگر خرافه بود نمی ماند.

(چون مثل مراسم عید نوروز و تحویل سال است.

دلیل کسانی که آن را خرافه دانسته اند، توطئه دشمنان ذکر شده است.

۳. مشاهدات

۳. مشاهدات

(در بیشتر محله ها و نقاط مشاهده شده کم و بیش مراسم اجرا شده است.

(در بیشتر محله ها، مراسم در خیابان ها و کوچه ها اجرا شده است.

(در همه موارد، عمدتاً از فشفسه و ترقه و نارنجک استفاده شده است.

(در بیش از نیمی از موارد نیروی انتظامی با سازوکارهای مختلف وارد عمل شده است.

(در موارد مشاهده شده، حضور نوجوانان و جوانان چشمگیر بوده است.

(در همه موارد مشاهده شده، مراسم حدود ساعت ۲۲ پایان یافته است.

(در دو یا سه منطقه، نیروی انتظامی برخورد فیزیکی داشته و نیز برق معابر را قطع کرده است.

یافته های این پژوهش بیانگر آن است که در شهر قم - علی رغم بافت مذهبی آن - مراسم چهارشنبه سوری توسط جوانان اجراء شده است و هر ساله در روزهای منتهی به چهارشنبه پایانی سال و در اشکال مختلفی، این مراسم اجراء می شود. همچنان که نتایج روش های مختلف به کار گرفته شده در این تحقیق نشان می دهد، تمایل و گرایش بیشتر مطالعه شوندگان به چهارشنبه سوری بنیادین و یا مثبت بوده است. طبیعی است که در این شرایط باید تلاش کرد تا از ابعاد نگران کننده و آسیب شناختی مسئله کاسته شود و حتی الامکان بتوان برخی کارکردهای از یاد رفته آن را زنده کرد.

در سال های گذشته تلاش شده است تا در حد ممکن با مراسم چهارشنبه سوری و نیز تب و تاب جوانان شهرهای مختلف، برخوردهای فرهنگی صورت گیرد. نتیجه آن شده است که به تدریج از شدت و وسعت حرکات و اعمال خطرناک و آسیب رسان کاسته می شود. یافته های این تحقیق حکایت از آن دارد که در مقایسه با سال های گذشته - به باور پاسخگویان - از میزان سروصدای ناشی از نارنجک و ترقه کاسته شده است.

از نظر ترکیب مشارکت کنندگان در مراسم، یافته ها نشان می دهد که بیشتر آنان نوجوانان و جوانان شهر هستند. البته باید توجه داشت که در بیشتر کشورهای دنیا نیز معمولاً از این گونه شادی های جمعی و عمومی جوانان استقبال می کنند. هیجان طلبی، شور و نشاط ویژگی های خاص دوره نوجوانی و جوانی است که این امر گرایش به این گونه مراسم را بیشتر می نماید.

نکته

دیگر آنکه با توجه به جمعی بودن اجرای مراسم، بیشتر مشارکت کنندگان ترجیح می دهند تا با دوستانشان به اجرای مراسم بپردازند. لذا نخست عامل سن و سپس دوستان در تحلیل مشارکت کنندگان مهم است.

آنچه موجب نگرانی است آنکه شکل عمده اجرای مراسم چهارشنبه سوری، فشفشه، ترقه و نارنجک بوده است. جالب آنکه در برخی نقاط شهر قم جوانان برای به جا آوردن عنصر آتش در مراسم، لاستیک اتومبیل آتش زده اند!

یافته های هر سه روش (پیمایش، مصاحبه و مشاهده) بیانگر آن است که از دلایل عمده استقبال جوانان از این مراسم، تخلیه هیجانات، رهایی از یکنواختی و روزمرگی و نیاز به شادی های جمعی و عمومی است. در واقع چهارشنبه سوری و مسابقات فوتبال بهانه ای هستند تا هیجانات مثبت مجال بروز داشته باشند. روشن است که اگر فرصت های بروز هیجانات در طول سال توزیع شود، به یکباره در چهارشنبه سوری سر بر نخواهد آورد.

یافته ها حکایت از آن دارند که نهادهای جامعه پذیری عمدتاً با موضوع چهارشنبه سوری برخوردی سلبی داشته اند. به عبارت دیگر نهاد خانواده، رسانه، آموزش و پرورش و روحانی محل عمدتاً از خطرات مراسم برای جوانان صحبت کرده اند. نتیجه آن شده است که طبق یافته ها؛ آگاهی و اطلاعات جوانان از سیر تاریخی و مردم شناختی مراسم بسیار ناچیز است. نکته دیگر آنکه شبکه های ماهواره ای فارسی زبان با مراسم چهارشنبه سوری برخوردی سلبی نداشته و درباره گذشته این مراسم و اشکال اجرای آن در قدیم صحبت هایی داشته اند. این امر

می تواند زمینه جذب جوانان علاقه مند به مراسم را به شبکه های ماهواره ای بیشتر نماید.

یکی از موضوعاتی که توسط بیشتر شهروندان طرح شده است و احتمالاً ناشی از تجربه خطرات در سال های گذشته است، در نظر گرفتن مکانی مشخص برای مراسم است. پیشنهاد بیشتر پاسخگویان؛ پارک های بزرگ یا پارک های محلات بوده است. فقدان مکان مشخص برای اجرای این مراسم موجب آسیب به شهروندان و اموال عمومی گشته است.

از نکات دیگری که در این تحقیق حائز اهمیت است نحوه مواجهه نیروی انتظامی با مراسم یا شرکت کنندگان است. طبق اطلاعات مشاهده نامه ها، نیروی انتظامی تا ساعت معینی برخورد معتدلی با مشارکت کنندگان داشته است ولی از آن ساعت به بعد (ساعت ۲۲) برخورد فیزیکی آغاز شده است.

یکی دیگر از سازوکارهای به کار گرفته شده نیروی انتظامی برای متفرق کردن مشارکت کنندگان، قطع روشنایی معابر و به ویژه پارک ها بوده است. با توجه به آنکه در این شب برخی خانواده ها طبق سنت گذشته به دید و بازدید اقوام می روند و شهروندان عادی نیز در حال عبور و مرور هستند، تاریکی صرفاً امکان صدمه به آنان و رفتارهای خطرناک را بیشتر می نماید. نتایج نشان می دهد که بیشتر مطالعه شوندگان خواستار برخورد توأم با احترام نیروی انتظامی با مشارکت کنندگانی هستند که به شکل غیرخطرناک به اجرای مراسم می پردازند.

در سال های گذشته برخی از تریبون ها تلاش کرده اند تا کلیت مراسم چهارشنبه سوری را توطئه دشمنان جلوه دهند. یافته های این تحقیق نشان می دهد که چنین موضعی در بین مطالعه شوندگان ضعیف است. برای مثال تنها یک دهم آنان با این نظر موافق اند که چهارشنبه سوری نوعی مخالفت با نظام و یا تنها ۱۶ درصد آن را نتیجه خط دهی دشمن و عوامل خارجی می دانند.

بررسی نقش نهادهای جامعه پذیری بیانگر آن است که دو متغیر نگرش و رفتارهای دوستان در زمینه چهارشنبه سوری و نیز تماشای شبکه های فارسی زبان ماهواره ای بر گرایش افراد به چهارشنبه سوری تأثیر گذار بوده است. این وضعیت نشان می دهد که مشارکت کنندگان در مراسم که عمدتاً نوجوانان و جوانان هستند تحت تأثیر نهادهای غیررسمی - نه نهادهای رسمی (مدرسه، صداوسیما) - قرار دارند. همچنین خانواده و روحانی محل نیز به عنوان دو نهاد غیررسمی بر جوانان تأثیری نداشته است. یکی از دلایل فقدان تأثیر، می تواند برخورد سلبی این نهادها با چهارشنبه سوری باشد.

فصل پنجم: جشن چهارشنبه

زیر فصل ها

۱. ریشه تاریخی چهارشنبه سوری

۲. فلسفه چهارشنبه سوری

۳. خرافات و مسائل بی پایه چهارشنبه سوری

۴. مراسم عقلانی چهارشنبه سوری

۵. نقش دولت ها و نهادهای عمومی در مراسم جشن

۶. سیاست ها و راه کارها

ص: ۴۱

۱. ریشه تاریخی چهارشنبه سوری

۱. ریشه تاریخی چهارشنبه سوری

"چهارشنبه سوری" واژه برساخته ایرانی مسلمان است. ذهنیت ایرانی در ترکیب آموزه های اسلامی با سنت های ایرانی تا جایی که قابل جمع باشند، بسیار فعال و قوی عمل کرده است. همان طور که اغلب محققان اعلام کرده اند، پیش از آمدن اسلام به ایران چیزی به نام چهارشنبه سوری وجود نداشته است.

بی گمان چهارشنبه سوری از رسم های کهن پیش از اسلام نیست. آقای هاشم رضی پژوهشگر برجسته اوستا و گائاهای زرتشت در کتاب گاه شماری و جشن های ایران باستان به درستی اشاره می کند که در اواسط سده چهارم هجری از این جشن و چگونگی برپایی و هنگام آن بوسیله ابوجعفر نزشحی مورخ سده سوم آگاهیم که در زمان منصور بن نوح سامانی در میانه سده چهارم هجری این جشن برقرار بوده است و چنین آورده شده است که «... و چون امیر منصور بن نوح به مُلک نشست اندر ماه شوالیه سال سیصد و پنجاه به جوی مولیان، فرمود تا آن سراهای دیگر بار عمارت کردند و ... آن گاه امیر سدید به سرای نشست و هنوز سال تمام نشده بود که شب سوری چنانکه عادات قدیم است، آتشی عظیم افروخته، پ-اره های آتش بجست و سقف و سرای درگ-رفت و دیگر ب-اره جمله س-رای بسوخت و ...». (رضی، ۱۳۸۰: ۲۳۱)

ص: ۴۲

همانطور که ملاحظه می شود نکاتی چند در این سند تاریخی که بسیار با اهمیت می باشد وجود دارد از جمله اینکه در این سند تاریخی شب سوری ذکر شده است و از چهارشنبه سوری نامی برده نشده است. دوم اینکه گفته شده به رسم عادات قدیم ایرانیان و این نشان از برگزاری این جشن قبل از تسلط اعراب و اسلام بر ایران و کهن بودن آن می دهد و سوم اینکه آتش افروختند به طوری که عمارت و سرای سلطان سوخته است. چهارم اینکه هنگام برگزاری آن ، که گفته شده هنوز سال تمام نشده است.

اما زمان و هنگام اجرای جشن سوری برپایه مستندات گاه شماری ، چهارشنبه نبوده است چون در تقویم و روزشماری ایرانیان، شنبه و چهارشنبه ، آدینه و جمعه وجود نداشته است و هر سال به ۱۲ ماه تقسیم می گشته است و هر ماه دست کم، بی کم و کاست ۳۰ روز داشته است و هر روز هم برای خودش نامی داشته است و جهت حساب کیسه پنج روز افزون را که سال شمسی ۳۶۵ روز کسری بود به پنج نام از عنوان گائها که سرودها و نیایش ها زرتشت بود می نامیدند و این پنج روز مجموعاً پنج خمسه، پنجه دزدیده و ... می نامیدند. از جمله اظهارات آقای کوروش نیکنام موبد زرتشتی را که گفته است ما زرتشتیان در کوچ آتش روشن نمی کنیم و پریدن از روی آتش را (به نیت فریضه دینی) زشت می شماریم و این مراسم مربوط به زمان بعد از اسلام است. بنابراین، شک نیست که افتادن این آتش افروزی به شب آخرین چهارشنبه سال، پس از اسلام رسم شده است. چه ایرانیان شنبه و آدینه نداشتند ... روز چهارشنبه یا یوم الاربعاء نزد عرب ها روز شوم و نحسی است. جاحظ در المحاسن و الاضداد آورده : والاربعاء یوم ضنک و نحس. این است که ایرانیان آیین آتش افروزی پایان سال خود

را به شب آخرین چهارشنبه انداختند تا پیش آمدهای سال نو از آسیب روز پلیدی چون چهارشنبه بر کنار ماند. " (رضی، ۱۳۸۰: ۲۳۱-۲۳۵)

آتش افروختن شب چهارشنبه آخر سال، یا چهارشنبه آخر صفر را، برخی به قیام مختار نسبت می دهند: مختار سردار معروف عرب وقتی از زندان خلاصی یافت و به خونخواهی شهیدان کربلا قیام کرد، برای این که موافق و مخالف را از هم تمیز دهد و بر کفار بتازد، دستور داد شیعیان بر بام خانه خود آتش روشن کنند و این شب مصادف با شب چهارشنبه آخر سال یا آخر صفر بود و از آن به بعد مرسوم شد.

از مطالب گفته شده در باره "جشن سوری" یا "شب سوری" و فلسفه آن و نیز از مطالعه تاریخ آریاییان این مطلب مسلم می شود که آتش برای ایرانیان، مانند همه آریاییان دیگر ارزش و اهمیت ویژه ای داشته است؛ زیرا اقوام آریایی از مناطق سردسیر شمالی به سوی هند و ایران و اروپا سرازیر شده بودند و آتش برای اقوام مناطق سردسیر به منزله آب برای مردم مناطق گرمسیر جنبه حیاتی دارد. از این رو در حفظ و حراست آن بسیار دقت می ورزند تا به جایی که برای آن حرمت ویژه ای قائل می شوند و آن را مایه پاکی و حیات و نیکی می دانند.

رسم آتش افروزی پیش از فرا رسیدن سال نو بسیار کهن و قدیمی است. بسیاری از اسطوره شناسان، آن را به هنگام هم زیستی هند و اروپائیان بر می گردانند. هر چند در نزد اقوام دیگر هم مانند بابلیان و سومری ها رواج داشته است.

این موضوع ارتباط خاصی با یک دین ندارد و هر دینی که در این سرزمین های کهن پدید آمده است، در همان ابتدا یا در ادامه حیاتش، جایگاه

ویژه ای برای آتش قائل شده است. آیین زرتشت در این جهت از دیگر آیین ها شاخص تر است.

همچنین آنچه در باره قیام مختار گفته شده، درست و مستند هم که نباشد، حاکی از قدرت انطباق ایرانیان است که تلاش می کنند آیین های باستانی را تا جایی که با دینشان منافاتی نداشته باشد، محتوایی جدید بدهند. این مشابه همان کاری است که پس از انقلاب با مراسم سیزده به در کردند و آن را روز طبیعت نام نهادند و با الهام گرفتن از دستورات دینی از آن خرافه زدایی کردند و محتوایی عقلانی بر جای آن نشانند.

۲. فلسفه چهارشنبه سوری

۲. فلسفه چهارشنبه سوری

ما اینک می توانیم با بهره گیری از عقلانیت اسلامی و ایرانی خود و با توجه به نیاز های جامعه و جوانان فلسفه ای عقلانی برای "جشن چهارشنبه آخر سال" یا همان "چهارشنبه سوری" ارائه دهیم. این فلسفه برگرفته از روایت های معقول جشن های آخر سال و ابتدای بهار ایرانی همراه تأییدات شرعی آنها و نیز جوهری از جهان بینی اسلامی باشد. بدیهی است که وجوه خرافی و بی پایه و یا منسوخ این مراسم نمی تواند در خرد جمعی ما ایرانیان جایگاهی داشته باشد.

به گفته هاشم رضی

یکی از فرازهای شایان توجه در مراسم سال نو و باورهای پیوسته به آن، مسئله اعتقاد به جهان پسین، رستاخیز مردگان و تسلسل زندگی است. در مراسم سال نو، نماد نمایشی مسئله آفرینش و تکرار همیشگی آن، پایان هر سال یا دوره ای از زمان را به سال نو پیوند می دهد. (رضی، ۱۳۸۰: ۳۵)

چهارشنبه سوری می تواند مظهر خیزش از خواب زمستانی در جان و جهان باشد. این جشن به معنای آن است که دیگر هنگام خزیدن به زیر کرسی ها سپری شده و باید خاکستر زمستانه را، که نماد پوسیدن و زیادتى و

زباله است، بیرون ریخت و به آوای بلند و با نشانه ای که همگان آن را ببینند، آمدن بهار را مژده داد و بر نشان های خدای به تأمل و تسبیح نشست که: "وَأَيُّ لَكُمْ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ...؛ و زمین مرده، برهانی است برای ایشان، که آن را زنده گردانیدیم و دانه از آن برآوردیم که از آن می خورند. و در آن [زمین] باغهایی از درختان خرما و تاک قرار دادیم و چشمه ها در آن روان کردیم. تا از میوه آن و [از] کارکرد دست های خودشان بخورند، آیا باز [هم] سپاس نمی گزارند؟ پاک [خدایی] که از آنچه زمین می رویاند و [نیز] از خودشان و از آنچه نمی دانند، همه را نر و ماده گردانیده است" (یس: ۳۳-۳۶). این خیزش بهاری در بسیاری آیات قرآن کریم نشان و برهانی بر معاد گرفته شده است که انسان می تواند با توجه کردن به آن و بصیرت یافتن از آن به خیزش آخرتی خویش بیندیشد. این امر نیازمند بیرون زدن از خانه ها و رفتن به دشت و صحراست تا بتوان آیات الهی را مشاهده کرد: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْكَ تَرَى الْمَرْصُ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمُحْيِ الْمَوْتِي إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ؛ و از [دیگر] نشانه های او این است که تو زمین را فسرده می بینی و چون باران بر آن فروریزیم به جنبش درآید و بردمَد. آری، همان کسی که آن را زندگی بخشید قطعاً زنده کننده مردگان است. در حقیقت، او بر هر چیزی تواناست». (فصلت: ۳۹)

همان گونه که زمین با آمدن بهار و باران زنده می شود و جانی تازه می گیرد، انسان نیز چنین می شود. امیرالمؤمنین علی(ع) در ابتدای باران زیر آن می رفتند و سرو و روی از آن تر می ساختند (الکافی، ۸: ۲۳۹/۳۲۶).

سفارش پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نیز مشهور است:

گفت پیغمبر به اصحاب کبار

تن مپوشانید از باد بهار

ص: ۴۶

این حکمت در برخی روایت های تاریخی چهارشنبه سوری، مانند روایت تخلیه اجاق زمستان، نیز دیده می شود. در هر حال آنچه برای امروز ما اهمیت دارد، وجود حکمتی عقلانی برای این جشن است که بیان شد. با آمدن بهار لازم است رخوت و خواب زمستانی از تنها به در شود و این کار با برگزاری جشن چهارشنبه امکان پذیر است، مشروط به آن که برای آن برنامه ای درست و کارآمد تنظیم شود و از خرافات و آسیب های آن جلوگیری کرد.

۳. خرافات و مسائل بی پایه چهارشنبه سوری

۳. خرافات و مسائل بی پایه چهارشنبه سوری

الف) بوته افروزی: پیش از پریدن آفتاب از لب بام خانه ها، هر خانواده بوته های خار و گزنی را که از پیش فراهم کرده اند روی بام یا زمین حیاط خانه، در سه یا پنج یا هفت «گله» کپه می کنند. با پریدن آفتاب و نیم تاریک شدن آسمان، زن و مرد و پیر و جوان گرد هم جمع می آیند و بوته ها را آتش می زنند. در این هنگام از بزرگ تا کوچک هر کدام سه بار از روی بوته های افروخته می پرند و در هر بار چنین می خوانند: «زردی من از تو - سرخی تو از من». وقتی آتش سوخته و تمام شد، اگر در خانه مراسم انجام شده باشد، خاکسترها را جاروب نموده و جمع می کنند و می دهند یک نفر از خانه بیرون ببرد. در این موقع همه اهل خانه جمع شده، می پرسند: "کجا می روی؟"، می گوید: "کوچه". می پرسند: "چی می بری؟" می گوید: "درد و بلای اهل خانه". این شخص با خاکسترها بیرون می رود و در را بروی او می بندند. پس از آنکه خاکسترها را بیرون ریخت بر می گردد و در می زند. اهل خانه با هم می پرسند: "کی هستی؟"، می گوید: "منم". می پرسند: "از کجا آمده ای؟"، می گوید: "از عروسی". می پرسند: "چی چی آوردی؟" می گوید: "تندرستی".

ب) فالگوش نشینی: آسمان که تاریک شد و شناسایی دشوار، زنان و دخترانی که آرزوی شوهر کردن دارند، یا آرزوی زیارت و چیزهای دیگر، نیت می کنند و از خانه بیرون میروند و در سر راه و گذر مردم یا سر چهار سو می ایستند یا می نشینند و بی آنکه شناخته شوند گوش به سخنان رهگذران می سپارند.

نیک و بد سخن رهگذران برای فالگوش نشینان فال است. اگر نخستین رهگذرانی که از برابر آنها می گذرند، سخنان دلشین و شاد بگویند، برآمدن حاجت و آرزوی خود را حتم می دانند. اگر سخنان تلخ و اندوه زا بگویند، رسیدن به مراد و آرزوی خود را ممکن نخواهد دانست.

ج) قاشق زنی: زنان و دختران آرزومند و حاجت دار، قاشقی با کاسه ای مسی بر می دارند و شب هنگام در کوچه و «پس کوچه» به راه می افتند. در برابر در هفت خانه خاموش و بی سخن، قاشق را پی در پی بر کاسه می زنند صاحب خانه که با چنین رسمی آشناست و می داند «قاشق زنان» چه می خواهند، چیزی در کاسه آنان می گذارند؛ این چیز ممکن است پول باشد یا شیرینی و آجیل و برنج و بنشن یا چیزهای دیگر. «قاشق زنان» اگر در قاشق زنی چیزی بدست نیاموردند از درآمدن آرزو و حاجت خود ناامید خواهند شد.

د) بخت گشایی: تهرانی ها برای گشودن بخت دختران «در خانه مانده» و «بخت بسته»، در شب چهارشنبه آخر سال کارهایی می کردند که سخت به سودمند بودن آنها باور داشتند. مثلاً پس از بوته افروزی، زنی «نیم سوزی» از زیر دیگ پلوی شب چهارشنبه برمی داشت و با آن در پی دختر «در خانه مانده» می کرد و او را از خانه بیرون می راند.

پیش از «آفتاب غروب» زنی به دباغخانه می رفت و جامی از آب آن برمیداشت و به خانه می برد و آن را در «تنگ غروب» روی سر دختر «ترشیده» می ریخت.

زنی پیش دامن پیراهن دختر بخت بسته را بر می چید و با چاک پایین یقه اش با قفلی می بست. شب هنگام او را به سر چهار راه می برد و می ایستادند. دختر خاموش می ایستاد و زنی که همراه او بود کلید قفل را به یکی از مردان رهگذر - البته بیشتر مردان جوان - می داد و از او می خواست تا قفل بسته جامه دختر را باز کند. جوان اگر در خواست زن را می پذیرفت و قفل جامه دختر را می گشود، به عقیده ایشان بخت دختر باز می شد و بخت «گشاینده قفل» بسته.

تا چندین سال پیش، زنان سیاه بخت و دختران بخت بسته برای سفید بختی و گشایش بخت خود به میدان ارک تهران، که در آن تویی بنام «توپ مروارید» گذاشته شده بود، می رفتند و نیت میکردند و روی توپ می نشستند یا از زیر لوله آن می گذشتند. گاهی هم زنان حاجتمند برای رسیدن به مراد و برآمدن آرزو، تکه پارچه ای را به توپ «دخیل» می بستند.

دختر یا زن بخت بسته برای گشایش بخت خود، گوشه ای از چادر یا دامن یا پیراهن یا چهارقد خود را گره می زد و به سر چهار راه چهارسو یا گذر می رفت و می ایستاد و از نخستین رهگذری که از برابرش می گذشت، درخواست می کرد تا گره جامه اش را بگشاید.

تنگ غروب شب چهارشنبه سوری دختر یا زن کار بسته و «سیاه بخت»، برای خریدن «کُندر» و «وِشا» و اسپند به سه دکان رو به قبله می رفت. از دکان

اول و دوم سه چیز را تقاضا می کرد ولی تا فروشنده سرگرم آماده کردن آنها می شد، از دکان بیرون می رفت و می گریخت. سرانجام کندر و وشا و اسپند را از دکان سوم می خرید و به خانه می برد و برای گشودن بخت و کار خود دود می کردند.

ه- کوزه شکنی: تا چندین سال پیش که در میدان ارک تهران نقاره خانه ای بود، زنان تهرانی به آنجا می رفتند و کوزه نو و آب ندیده ای را از بالای سر در نقاره خانه به زمین می افکندند و می شکانند. زنانی هم که نمی توانستند به میدان ارک بروند کوزه را از سر بام خانه خود به زمین می انداختند. این زنان چنین می پنداشتند که قضا و بلایی را که در کوزه کرده اند با دور انداختن و شکاندن آن از میان خواهند برد و برای مدت یک سال قضا و بلا را از خانواده خود دور خواهند کرد.

و) باطل کردن سحر و جادو: برای باطل کردن سحر و جادو از خانه و گشایش کار «قلیاب» یا «قلیاب سرکه» درست می کردند و آن را در چهار کنج خانه و اطاق و سر در کوچه می پاشیدند و می گفتند:

هر کس کرده جادو عادل - من می کنم جادو باطل.

ز) نان و نمک: مقداری نان (معادل یک لواش) که مقداری نمک طعام در آن ریخته و مچاله کرده اند، بدست یکی از بچه ها میدهند (معمولا دختران نابالغ را مامور اجرای این کار می کنند) در صورت نداشتن دختر، پسر بچه و در غیر آن یکی از بزرگسالان نان را بدست می گیرد. بدینوسیله باور دارند که گشایش در کار و در آمدشان حاصل خواهد شد.

ح) جاروسوزی: هوا تاریک شده و چهارشنبه در جلد شب فرو رفته است. در هر خانه، یک دسته جاروی کار کرده و کهنه را که به زبان محلی «گز گه

کوتره» می گویند مهیا می کنند و یک سکه پول در داخل می گذارند و آن را آتش زده از دیوار حیاط به بیرون پرتاب می کنند.

ط) فال گیری: فال با حافظ یکی از فال های شب چهارشنبه سوری است، ولی بهتر آن بوده است که با "بولونی" فال گرفته شود. در همه خانه ها از این شیشه ها یا کوزه های دهان گشاد که بولونی نامیده می شود هست. زن ها و دختر ها و بچه ها جمع می شوند، یک بولونی وسط می گذارند همه کسانی که در فال گرفتن شرکت کرده اند یک چیزی در آن می اندازند. یکی شانه سرش را، یکی انگشترش را، یکی گوشواره اش را، یکی دست بند و غیره. آن وقت به عده فال گیرها کاغذ چهار گوش درست می کنند و در بولونی می اندازند. یکی از دو بچه کوچک، که در دو طرف میز می نشاند، اشیایی را که توی کوزه است و دیگری یکی از آن کاغذها را بیرون می آورد. چیزی که در کاغذ نوشته شده فال خوشبختی صاحب آن نشانی است.

ی) مراسم چهارشنبه سوری در نقاط مختلف ایران به شکل های مختلفی اجرا می شده است. مانند جشن «گل گل چهارشنبه» و «مراسم عروسی غُله» در روستای جو پشت گیلان. در این مراسم فردی در نقش غول صورتش را سیاه می کند و ریشی بلند و سیاه می گذارد و جارو و جارو و دسته هایی از ساقه برنج و زنگ و زنگوله به خود می آویزد. او عاشق ناز خانم عروس کوسه می شود و با کوسه نبردی می کند و کشتی می گیرد و سرانجام بر رغب خود پیروز می شود و با ناز خانم عروسی می کند.

شاید این مراسم نمادی باشد از پایان سیاهی سرمای زمستان و فرا آمدن خورشید گرم بهاری و باز زایی طبیعت و آغاز کار زراعی و دامداری.

در مناطق دیگر نیز مراسمی مشابه با آداب گوناگون برپا می شده، که برای پرهیز از تفصیل از ذکر همه آنها خودداری می شود.

روش های بالا آسیب فرهنگی دارد و خرافات را در زندگی مردم وارد می کند و آنان را از زندگی عقلانی دور می سازد و به جای اعتقاد به قدرت خدای انسان و توانایی او بر تغییر سرنوشت خویش از طریق کار و تلاش همراه با اعتماد به خدا و یاری جستن از او، اعتقاد به تأثیر عواملی غیر اختیاری بر وضع و سرنوشت انسان را تقویت می کند و نوعی بی مسئولیتی و تقدیرگرایی غلط را ترویج می نماید.

ک) ترقه زنی: در روزگاران اخیر به تناسب زندگانی شهری و امکانات جدید، روش های تازه ای برای ابراز شادی ابداع شده است که عمدتاً به تقلید از فرنگیان است. از جمله این روش ها ترقه بازی است. نوجوانان و جوانان بیشتر به این کار علاقه دارند. این کار از حدود ۷۰ سال پیش در ایران مرسوم بوده است و به تدریج نیز بر تنوع و گستره به کارگیری آن افزوده شده است. در سال های اولیه بیشتر از باروت و سنگ و کلید استفاده می شد. بعدها زرنیخ و کاربیت اضافه شد و اینک نیز انواع ترقه ها و فشفشه های حاضری و نارنجک های دست ساز صوتی و انفجاری مورد بهره برداری قرار می گیرد.

این روش ها هیچ ارتباطی به مراسم چهارشنبه سوری سنتی ندارد و به عنوان روش هایی برای تخلیه هیجانات نوجوانی وارد شده است. با توجه به آسیب های فراوانی که این روش ها دارد، همواره مورد اعتراض بزرگ ترها بوده است. پیش از انقلاب نیز با شکل های ناهنجار آن برخورد می شد. ترقه بازی اشکالات متعددی دارد که به برخی از آنها اشاره می شود:

۱. برهم خوردن امنیت روانی اجتماع و ایجاد اختلال های عصبی برای مردم؛

۲. ایجاد خطرات جانی و مالی؛

ص: ۵۲

۳. تخلیه نامناسب و دفعی هیجانی و ایجاد اختلالات رفتاری و روحی.

۴. مراسم عقلانی چهارشنبه سوری

اشاره

۴. مراسم عقلانی چهارشنبه سوری

زیر فصل ها

الف) پختن آتش ابودردا و آتش بیمار:

ب) تقسیم آجیل چهارشنبه سوری:

ج) رفتن به دامان طبیعت:

د) آب پاشی و آب بازی:

هـ) تخلیه اجاق زمستان:

الف) پختن آتش ابودردا و آتش بیمار:

الف) پختن آتش ابودردا و آتش بیمار:

خانواده هایی که بیمار یا حاجتی داشتند برای بر آمدن حاجت و بهبود یافتن بیمارشان در شب چهارشنبه آخر سال «آتش ابودردا» می پختند و آن را اندکی به بیمار می خوراندند و بقیه را هم در میان فقرا پخش می کردند. این کار علاوه بر آثار روان شناختی اش بر بیمار که موجب افزایش امید به بهبودی بود، کار نیکی است که دعای خیر نیازمندان را به دنبال دارد و می تواند در بهبود بیماری مؤثر باشد.

ب) تقسیم آجیل چهارشنبه سوری:

ب) تقسیم آجیل چهارشنبه سوری:

زنانی که نذر و نیازی کرده بودند در شب چهارشنبه آخر سال، آجیلی هفت مغز به نام «آجیل چهارشنبه سوری» از دکان رو به قبله می خریدند و پاک می کردند و میان خویش و آشنا پخش میکردند و می خوردند.

ج) رفتن به دامان طبیعت:

ج) رفتن به دامان طبیعت:

در برخی مناطق ایران، در چهارشنبه سوری به صحرا می رفتند و به پایکوبی در کنار آتش و آب می گذرانند. این عمل موجب ایجاد نشاط و سرزندگی و آمادگی ورود به سال جدید می شد.

(د) آب پاشی و آب بازی:

(د) آب پاشی و آب بازی:

زنان روستایی برخی مناطق ایران در غروب چهارشنبه آخر سال به سرچشمه ها می رفتند و مقداری آب بازی می کردند و کوزه ای را نیز پر آب کرده، به هنگام بازگشت از آب آن بر رهگذران می پاشیدند تا در سال نو سلامت و شاداب باشند.

ص: ۵۳

این کار در گذشته نوعی خانه تکانی بوده است. امروزه مردم به صورت های مختلفی خانه تکانی می کنند و اختصاصی به روز یا شب چهارشنبه ندارد.

۵. نقش دولت ها و نهادهای عمومی در مراسم جشن

۵. نقش دولت ها و نهادهای عمومی در مراسم جشن

به طور کلی در دوران های گذشته و جوامع سنتی نقش دولت ها در مدیریت کارها و افکار و برنامه های مردم بسیار کم بود. هرچه جوامع پیشرفته تر و پیچیده تر شدند، نقش دولت ها در اداره جوامع افزایش یافت. در جوامع سنتی بیشترین کار دولت ها دریافت خراج برای برقراری امنیت و تأمین سپاه بود. حل اختلافات مردم به دست قضات نیز از سوی دولت ها انجام می شد. آموزش و کارهای دیوانی و نجوم و طب نیز تا آنجا از سوی دولت ها مورد حمایت قرار می گرفت که در خدمت اهداف خود حکومت باشد. مردم کارهایشان را خود سامان می دادند و دولت ها در برای کار و کسب و اقتصاد و فرهنگ آنان برنامه ریزی مدونی نداشتند.

امروزه با پیچیده شدن جوامع، نقش دولت ها روز به روز در همه ابعاد زندگی انسانی افزایش یافته و همه چیز از پیش برنامه ریزی می شود و دولت در اجرا نقش زیاده تری پیدا کرده است. در امور فرهنگی نیز همین قاعده حکمفرماست. در جوامع سنتی نیازی به برنامه ریزی دولت ها برای برگزاری سالم جشن ها و مراسم نبود و مردم به فراخور حال هر منطقه ای آنها را برگزار می کردند. اما اینک این امور نیز از حوزه برنامه ریزی دولت ها خارج نمی ماند. گو اینکه این سخن به معنای آن نیست که در همه جا دولت ها همه کاره باشند و خود به اجرای مراسم مختلف بپردازد. بلکه برنامه ریزی و

هدایت کلان از سوی دولت ها انجام می گیرد و در اغلب موارد اجرا را خود مردم یا نهادهای مدنی عهده دار می شوند. اینک جشن ها و مراسم بزرگ ملی در همه کشورها وجود دارد و دولت ها در ابعاد مختلف آن برنامه ریزی دارند.

در مورد چهارشنبه سوری نیز به نظر می رسد دولت ما چند سالی است که وارد عرصه شده است و برای برخی ابعاد آن برنامه ریزی و عمل کرده است. بیشترین بخشی که در برنامه ریزی ها به آن توجه شده است، بخش امنیت اجتماعی و جسمانی است. اما ضرورت دارد که برای سایر بخش های آن نیز برنامه ریزی جدی و جامع صورت پذیرد. نمی توان نقش فرهنگی و روانی این مراسم را نادیده انگاشت یا آن را به حال خود رها ساخت. اگر وضع به همین منوال پیش برود ممکن است دیگران جای دولت را در هدایت موضوع بگیرند و محتوای دلخواه خود را به این مراسم بدهند. این موضوع چند سالی است که در دستور کار بیگانگان قرار گرفته است و تلاش می کنند تا از طریق تبلیغات رسانه ای ماهواره ای یا سایت ها سمت و سویی ناهنجار به آن بدهند.

رسالت دستگاه های فرهنگی، همچون صدا و سیما، وزارت ارشاد، آموزش و پرورش، سازمان تبلیغات، مساجد و روحانیون، دانشگاه ها، سازمان فرهنگی هنری شهرداری و دیگر دستگاه ها، در زمینه محتوابخشی به این مراسم سنگین است. این رسالت سنگین در حال حاضر به درستی پی گیری نمی شود. کارهای انجام شده در این زمینه بسیار اندک و ناچیز است. صدا و سیما چند سالی است که مهر سکوت را از لب باز کرده و در آستانه چهارشنبه آخر سال نمایشی از خطرات و آسیب های به وجود آمده در این مراسم به اجرا می گذارد. البته این کار با شرایطی خوب است، ولی اگر به

همین اندازه اکتفا شود ممکن است موجب جری شدن جوانان گردد؛ زیرا برخورد سلبی صرف آثار ناخوشایند روانی برجای می‌گذارد و موجب می‌شود اعتماد جوانان و نوجوانان به رسانه ملی، یا هر دستگاه فرهنگی دیگری که اینچنین عمل کند از میان برود. عملکرد سال ۸۶ صدا و سیما که با اعتدال بیشتری همراه بود، اثر بهتری بر جای گذاشت. دستگاه‌های دیگر در این زمینه کار فرهنگی درخوری نکرده‌اند.

برخورد ایجابی با این مسئله هم ضروری است و هم ممکن. دستگاه‌های مختلف می‌توانند هر یک نقش آموزشی و آگاهی بخشی خود را ایفا کنند و نیز شیوه‌های تازه‌ای برای برگزاری مراسم سالم و مفرح در آستانه سال نو ارائه نمایند. به نظر نمی‌رسد این کار چندان مشکل باشد. اما چرا طی این سال‌ها چنین اتفاقی نیافتاده است؟ پاسخ را باید در یک مانع فرهنگی جست و جو کرد.

مهمترین مانع انجام کار ایجابی فرهنگی در ارتباط با چهارشنبه سوری بی‌تصمیمی و بلا تکلیفی فرهنگی است. یعنی متولیان امر فرهنگ هنوز نتوانسته‌اند موضعی روشن و قاطع در این زمینه اتخاذ کنند. عامل اصلی این بی‌عملی فرهنگی نیز نداشتن فلسفه‌ای عقلانی برای این کار است که بتواند در عین رعایت مسائل دینی و اخلاقی، این جشن را به درستی محتوا دهد. آسیب‌هایی که از این بلا تکلیفی ناشی می‌شود بسیار زیاد است. آسیب‌های روانی و جانی و مالی یا برهم خوردن نظم اجتماع یا حتی امنیت شهرها، مهمترین آسیب‌ها نیستند. مشکلات اخلاقی و فرهنگی پایداری که بر اثر این

بی عملی پدید می آید بسی بدتر و آسیب رسان تر است. اگر این گونه امور دستاویز بیگانگان برای نفوذ فرهنگی شود و بتوانند با استفاده از آنها میان مردم و فرهنگ عامه از سویی و دولت و فرهنگ خواص از دیگر سو فاصله ایجاد کنند، راه گشای شیخون فرهنگی ای خواهد شد که خطر آن را احساس می کنیم.

پیشنهاد اصلی این نوشتار این است که مسئولان فرهنگی در یک تصمیم هماهنگ، این موضوع را در دستور کار خود قرار دهند و برای آن برنامه ریزی همه جانبه ای انجام دهند و این جشن را به فرصتی برای افزایش همبستگی اجتماعی ملت ایران تبدیل کنند. اگر چنین اراده ای پدید آید، راه کارها و سیاست های اجرایی آن نیز قابل دست یابی است.

۶. سیاست ها و راه کارها

۶. سیاست ها و راه کارها

الف) روشن است که اصلاح اشکال آسیب زا و خطرناک مراسم چهارشنبه سوری نیازمند نگاه سیستمی و اقدامات یکپارچه (Integrated) همه نهادهای اجتماعی کننده رسمی و غیررسمی است. به همین منظور صرفاً نمی توان بر یک نهاد تکیه کرد و انتظار داشت که تلاش های همان نهاد به اصلاح این رفتارها بینجامد.

شورای عالی انقلاب فرهنگی مناسب ترین جایگاه را برای ایجاد هماهنگی میان دستگاه های فرهنگی دارد و ضروری است که برنامه ای جامع در این خصوص تهیه کند و وظیفه هر دستگاهی را در آن تعیین نماید.

بدون هماهنگی دستگاه های مختلف، نمی توان در هدایت جشن چهارشنبه سوری توفیق یافت.

ب) همان طور که یافته های این پژوهش نشان داد بیشتر نهادهای اجتماعی کننده رسمی و غیررسمی برخوردی سلبی با این مراسم داشته اند. احساس می شود که نوعی شک و تردید درباره مجاز یا غیرمجاز بودن، شرعی یا غیرشرعی بودن، هنجارمند یا غیرهنجارمند این مراسم وجود دارد. (۱) نکته آن است که احیای برخی از عناصر فرهنگی نهفته در این مراسم می تواند کارکردهای اجتماعی مطلوبی داشته باشد. طبیعی است که سیاست شک و تردید موجب می گردد تا رسانه های رقیب و غیررسمی بیگانه از خلاء به وجود آمده استفاده کرده و شرایط را به نفع خود سر و سامان دهند و این گونه وانمود کنند که نظام جمهوری اسلامی با سنت های ایرانی سر ناسازگاری دارد و آنانند که دلسوز آداب و رسوم اصیل ایرانی اند! نتیجه آن شود که هر ایرانی که دغدغه سنت های کهن دارد به سوی آن رسانه ها گرایش یابد و به تدریج فرصت آن فراهم شود که رسانه های مذکور در خصوص سایر مسائل نیز این گروه از شهروندان را تغذیه نمایند.

وضعیت مطلوب برای اصلاح رفتارهای خطرناک در مراسم چهارشنبه سوری نزدیک شدن دیدگاه ها و مواضع نهادهای مختلف به یکدیگر است. و کنار نهادن سیاست، شک و بی عملی فرهنگی است. باید با انتقال از این جشن ملی، محتوایی مناسب برای آن تدارک دید.

ص: ۵۸

۱- نظر برخی آن است که این مراسم محتوایی ضداسلامی یا مغایر با شعائر دینی دارد. همان طور که در فصل اول نشان دادیم درباره ریشه چهارشنبه سوری حدود ده روایت رقیب وجود دارد که هر یکی به جای خود طرفدارانی دارد و اتفاقاً چند روایت، این مراسم را به دوران پس از اسلام و نیز جریانات و جنبش های اسلامی ربط داده اند.

ج) نهادهای اجتماعی کننده باید نقش فعال تری در خصوص این مراسم ایفا نمایند. آنها باید علاوه بر آن که به نوجوانان و جوانان خطرات آتش بازی و انفجار را گوشزد می کنند از شکل های اجرای سنتی و قدیمی آن نهادهای اجتماعی کننده نباید این مراسم صرفاً نکوهش کنند و جوانان را به حال خود واگذارند. هر چقدر نهادهایی نظیر خانواده حضور فعال تری در متن مراسم داشته باشند و به طور مستقیم و غیر مستقیم بر رفتار فرزندان خود نظارت نمایند آسیب های مراسم کمتر خواهد شد.

نیز سخن بگویند. در کنار طرح تبعات خطرناک آتش بازی، آگاهی جوانان را از چند و چون مراسم و کارکردهای آن و نیز فلسفه نهفته در پس آن ارتقاء دهند. در این میان نقش برخی نهادهای فرهنگ ساز نظیر صداوسیما، آموزش و پرورش، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و نیز شهرداری ها بیشتر است. روشن است که در غیاب فرهنگ سازی نهادهای رسمی و غیررسمی مؤثر، رسانه های بیگانه و نیز گروه دوستان فرد که تجربه ای در این زمینه ندارند وارد عرصه می شوند.

نهادهای اجتماعی کننده نباید این مراسم صرفاً نکوهش کنند و جوانان را به حال خود واگذارند. هر چقدر نهادهایی نظیر خانواده حضور فعال تری در متن مراسم داشته باشند و به طور مستقیم و غیر مستقیم بر رفتار فرزندان خود نظارت نمایند آسیب های مراسم کمتر خواهد شد.

د) با پدیده ای فرهنگی همچون چهارشنبه سوری باید برخوردی فرهنگی داشت. برخورد غیرفرهنگی، آثار و تبعات غیرفرهنگی نیز در بر خواهد داشت. از این روز لازم است که حتی الامکان از برخوردهای فیزیکی و خشن - مگر به ضرورت - کاسته شود. نقش نیروی انتظامی در

حال حاضر شاید بیش از ۷۰ یا ۸۰ درصد باشد. (این عدد نباید از حدود ۱۰ تا ۲۰ درصد فراتر برود). بخشی از کار نیز بر دوش نهادهای امدادی مانند اورژانس و آتش نشانی است. کافی است حجم برنامه ها و دستورالعمل های دستگاه های مختلف را در این زمینه مطالعه نماییم تا به میزان دخالت هر نهاد پی ببریم. همچنین مشاهده عملیات میدانی سازمان های مختلف نیز این مسئله را تأیید می کند. در حالی که باید حجم اصلی کار بر دوش نهادهای فرهنگی قرار گیرد.

ورود نیروی انتظامی به مراسم چهارشنبه سوری باید بسیار سنجیده باشد. پیشنهاد می شود تا هر ساله از نظرات متخصصین امر نظیر دین شناسان، تاریخ پژوهان، روان شناسان و جامعه شناسان استفاده گردد.

ه- در سال های گذشته تلاش شده است تا با ایجاد جذابیت در عرصه های دیگر (برای مثال پخش فیلم های سینمایی از تلویزیون) از گرایش جوانان به مراسم خطرناک کاسته شود. شاید اگر از ابتدا تلاش می شد تا نحوه اجرای آسیب زای مراسم اصلاح و شیوه های مطلوب و بی خطر (جانی - مالی - فرهنگی) آن احیاء یا شیوه هایی جدیدی ابداع شود، امروزه وضع به مراتب بهتر می بود.

جای گزین های مناسب، امکان هدایت جشن ها را فراهم می کند. بدون داشتن جایگزینی مناسب نمی توان مردم را از اعمال فعلی باز داشت.

و) یک نکته مهم در برنامه ریزی برای این مراسم آن است که شکل هایی از جشن طراحی شود که در آن خود مردم بتوانند بازیگر صحنه باشند. البته در هر حال عده ای تماشاگر خواهند بود. اما مهم آن است که برای آن دسته از مردم که خواهان بازیگری در اجرای این جشن هستند راه باز باشد. ضرورت این کار از آنجا ناشی می شود که هیجانانگیزی در قالب تماشاگری به اندازه کافی تخلیه نمی شود و جوانان دوست دارند با انجام کارهای پرهیجان و مفرح، خود را نشان دهند. توجه به این ویژگی جوانی می تواند در هدایت بهتر سیاست گذاری ها و برنامه ها مؤثر باشد.

جوان نیازمند خودنمایی و تخلیه هیجان است. برای این کار باید به گونه ای برنامه ریزی کرد که خود او بتواند بازیگر میدان باشد، نه صرفاً تماشاچی.

ی) لذا پیشنهاد می شود بازی های مفرح و قابل کنترلی طراحی شود که جوانان و نوجوانان بتوانند در آنها شرکت کنند و شور و هیجان خود را تخلیه نمایند. انجام مانورهای نظامی می تواند الگوی خوبی برای این کار باشد. این کار می تواند از سوی انجام مانورهای نظامی، بازی های دزد و پلیس، موتورسواری، آب پاشی بر یکدیگر، ترقه بازی، نورافشانی و انواع بازی های مهیج دیگر می تواند به تخلیه هیجانانگیزی و افزایش نشاط اجتماعی کمک کند.

بسیج در قالب بازی های نظامی در محیط های حفاظت شده، با هدایت مربیان مجرب به اجرا گذاشته شود. با انجام این کار می توان محیطی برای انجام حرکات بدنی نشاط آور و پرهیجان، همراه سروصدای مهارشده ای از انفجارهای بی ضرر که از سوی خود مردم و با وسایل استاندارد صورت می گیرد، ایجاد کرد. همچنین ایجاد امکان انجام عملیات

اکروباتیک پیاده یا با موتورسواری نیز می تواند برای جوانان و نوجوانان جذابیت زیادی داشته باشد.

انجام مانورهای نظامی، بازی های دزد و پلیس، موتورسواری، آب پاشی بر یکدیگر، ترقه بازی، نورافشانی و انواع بازی های مهیج دیگر می تواند به تخلیه هیجانات جوانی و افزایش نشاط اجتماعی کمک کند.

ک) تبلیغات مناسب برای اطلاع رسانی برنامه های طراحی شده ضروری است. تبلیغات رسانه ها باید در دو جنبه سلبی و ایجابی توأم گردد تا بتواند اطمینان مخاطب را به دست آورد. جایگاه صدا و سیما در این خصوص بی بدیل و انکارناپذیر است. مطبوعات نقش دوم را در این زمینه ایفا می کنند. مدارس نیز جایگاه مناسبی برای فرهنگ سازی و ارائه فلسفه این جشن ها می توانند باشند. تبلیغات اثباتی در کنار تبلیغات سلبی می تواند در هدایت جشن چهارشنبه مؤثر باشد. میزگردهای کارشناسی در آگاهی دادن به نسل جوان مفید است. آگاه سازی نسبت به تاریخ و فلسفه این جشن ها باید در سرلوحه این برنامه ها باشد.

حجم و کیفیت تبلیغات باید به گونه ای باشد که ضمن آگاهی بخشی نسبت به خطرات شکل های فعلی اجرای این مراسم، نسبت به آنها حساسیت بیش از حد نشان داده نشود تا خود به انگیزه ای برای مخالفت تبدیل نگردد. همچنین باید به نقش روحانیون در این زمینه توجه داشت که مبادا در شکل سلبی ظاهر گردد. البته تذکر به خطرات و خرافات لازم است، اما باید حجم بیشتری را به ارشاد و هدایت به سوی کارهای شایسته و عقلانی و مفید، در عین جذابیت اختصاص داد.

تبلیغات اثباتی در کنار تبلیغات سلبی می تواند در هدایت جشن چهارشنبه مؤثر باشد. میزگردهای کارشناسی در آگاهی دادن به نسل جوان مفید است. آگاه سازی نسبت به تاریخ و فلسفه این جشن ها باید در سرلوحه این برنامه ها باشد.

سیاست سکوت، گو اینکه از سیاست مقابله بهتر است، اما بی تردید در برابر سیاست هدایت از طریق همراهی، ضعیف و ناکارآمد است. دستگاه های فرهنگی نظام، و در رأس همه آنها شورای انقلاب فرهنگی، به عنوان عالی ترین نهاد هدایت فرهنگی و هماهنگ کننده دستگاه های مختلف، وظیفه ای سنگین بر عهده دارد که تا کنون بر زمین مانده است. امیدواریم با ورود به موضوع بتواند هدایت این جشن ملی را بر عهده گیرد و با همیاری همه دستگاه های فرهنگی محتوایی شاد و مشروع به آن ببخشد.

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟

سوره زمر / ۹

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آواده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک ۱۲۹/۳۴ - طبقه

اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۰۲۱ - ۸۸۳۱۸۷۲۲

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

